

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 50, Yıl/Year: 2024 (Aralık/December)

**Yazma Eserlerdeki Kuyûdât Işığında Geç Dönem (9-11. / 15-17.)
Hanefî Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Eserlerinin Bilgi ve Kaynak Değeri**

*In Light of the Notes in Manuscripts: Information and Source Value of
Late Period (9th-11th / 15th-17th centuries) Hanafî Jurisprudence and
Principles of Jurisprudence Works*

Orhan Ençakar

Doç. Dr., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) – Assoc. Prof.,
Türkiye Diyanet Foundation Centre for Islamic Studies (ISAM).

74orhan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6629-6965>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/08/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 14/10/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2024

Atıf/Citation: Ençakar, Orhan. “Yazma Eserlerdeki Kuyûdât Işığında Geç Dönem (9-11. / 15-17.) Hanefî Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Eserlerinin Bilgi ve Kaynak Değeri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/50 (2024), 397-431. <https://doi.org/10.17335/sa-kaifd.1526267>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Yazma eserlerde temellük, vakıf, kıraat, rivayet, icazet, minhüvât, mütalaa, fevâid, mukabele, tashih, ferağ vb. isimlerle anılan metin dışı kayıtlar/kuyûdât bulunur. Bu kayıtlar eser ve müellifi hakkında başka hiçbir kaynakta bulunmayan değerli bilgiler içerebilmektedir. Geçmişte klasik eserler üzerine kısıtlı imkanlarla yapılan akademik çalışma, tercüme ve tahkikli neşir faaliyetlerinde kapsamlı bir nüsha taraması yapmak çok mümkün olmadığı için yazmalarda yer alan kayıtları görüp bunları bir kaynak olarak kullanmak pek rastlanan bir durum değildi. Yazma eserlerin onlarca dijital nüshasını aynı anda inceleme imkanını bulduğumuz son on, on beş yıl zarfında yazmalardaki kuyûdât araştırmacılar için yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıktı. Bu kayıtlardan elde edilen bilgiler sayesinde eserler ve müellifleri hakkındaki bazı boşluklar doldurulmaya, hatalar tashih edilmeye başlandı. Sağladığı faydalar neticesinde günümüzde kuyûdât üzerine yapılan ve ilimler tarihine önemli katkılar sağlayan çalışmalar giderek artmakta olup kuyûdâtın kaynak değeri daha belirgin hale gelmektedir. Kuyûdât üzerine yapılmış çalışmalardan biri olan bu makalede geç dönem (9-11. / 15-17.) Hanefî fıkıh ve usûl-i fikhına dair Osmanlı coğrafyasında telif edilmiş bazı önemli eserlerin ve onlara ait yazma nüshaların bilgi ve kaynak değerini öne çıkaran kayıt türleri üzerine yapılmış bir araştırmanın neticeleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hanefî Fikhi, Yazma Eser, Kuyûdât, Ferağ Kaydı, Minhüvât, Fevâid.

Abstract

In this study, in which we examined the extra-textual notes, which are expressed in manuscripts with terms such as *derkenar notes*, *quyûdât (manuscript notes)*, etc., on some late period (9th-11th / 15th-17th) fiqh and usul al-fiqh works of the Hanafî madhhab, it has been seen that there are important quyûdât with historical and scholarly value about the work and its copies that are included in a small number of manuscripts of these works and are not found in other manuscripts and printed copies. When we collected these quyûdât, which are divided into different types according to the purpose of their writing and named as reading (*qirâ'at*), transmission (*riwāya*), certificate (*ijāza*), author's note (*minhuwāt*), reading note (*mutālaa*), information note (*fawāid*), collation (*muqābala*), correction (*tashīh*), colophon (*ferāgh*), etc., we found important information about the related works and their copies.

The research on the *ferāgh* notes has given us the opportunity to determine the chronology of the author's works, the period of composition of his works, the fact that he had several editions of his works on different dates, that he had them read, that he had them read, that he had made changes on them and created different editions. Having all this information will enable us to follow his views in historical order in a study on the author's views and thus see his intellectual development and change. Otherwise, it will not be possible to determine which of his works is the first or the last and to make a healthy interpretation of his views.

The notes showing the sources utilized in the composition of the work, which are usually given in a table, enable us to determine the name and type of sources used by the author and facilitate a sound evaluation of the information contained in the work based on its sources. For example, Ibn Ābidīn (d. 1252/1836) claimed that Mullā Khusraw's (d. 885/1480) *Ġurar al-aḥkām* could not be counted among the authoritative texts and justified this claim on the grounds that there were too many issues taken from fatwa books. There is a table in the author's calligraphic copy of *Ġurar al-aḥkām* that includes the names of the texts, commentaries, and fatwa books that were utilized during the composition of the work. The table includes 7 texts, 17 commentaries, and 18 fatwa books. The predominance of fatwa books in this table shows that Ibn Ābidīn's determination, which he probably made without seeing this copy, was correct.

The study has also enabled us to identify the existence of crucial comparison notes on the originality of the work in the copies. Thus, it was determined that some of the works were not actually by their authors and were prepared with the help of the works of other, more famous authors. For example, we learned from a note in only one of the 30-odd copies of the work that Qınālizāda Ali Efendi's (d. 979/1572) famous treatise on the classification of the Hanafî madhhab's masā'il, *Ṭabaqāt al-masā'il*, was actually based on the notes kept by Qāsim b. Quṭlūbugā (d. 879/1474). Again, thanks to these comparison notes, we realized that the gloss Mehmed Shah Fanārī (d. 839/1435 [?]) wrote on his father Mollā Fanārī's (d. 834/1431) *Fuṣūl al-badāyi'* was not actually his own, but was compiled from his father's *minhuwāt*.

Another type of note that attracted attention in the study was the *fawâid*, which records important information in the works. Thanks to these *fawâid* entries at the beginning or end of the works, we have the opportunity to easily determine which books contain some information that is considered significant in the relevant field or what kind of important information the relevant work contains that cannot be found in other works.

Another type of note that makes the works valuable in terms of information and source value is undoubtedly the *minhuwât* written by the author. These should be taken into consideration, especially those that are in the nature of commentaries, as they make the work easier to understand. On the other hand, it has also been determined that a type of *minhuwât* in which the names of the ulema whose ideas and opinions are implicitly criticized in the work are explained was frequently used by the Ottoman ulamâ. Such notes add value to the work in terms of deciphering the network of ulamâ who made statements on the subject and showing how well the author was aware of the views expressed on the subject.

The notes under the last heading are mostly those that show the scholarly value of the copies of the work. The notes indicating that the work is the author's calligraphic, the notes indicating that it was written from the author's copy, that it was written in response to the author's copy, that it was corrected from the author's copy, or that it was read to the author, and the copies containing the transmission (*riwāya*), certificate (*ijāza*) notes of the work are more qualified than the other copies that do not contain these notes. Academic studies, translations or critical editions of the work should be based on these qualified copies in order to comply with scholarly criteria because the margin of error in such qualified copies is much lower than in others.

As a result, as the number of studies on manuscripts increases, the fact that manuscripts contain many extra-textual notes of historical and scholarly importance, which cannot be detected due to the lack of a comprehensive copy scan, or which are neglected or overlooked because they are not part of the text, becomes better understood. Thus, the necessity of preparing detailed manuscript catalogs in order to access such notes and the necessity of using manuscript copies as well as printed copies of classical works in research studies is better understood. In addition, since these notes are likely to be included in any copy of the work, the importance of examining all accessible manuscript copies of these works in academic studies, translation, and critical edition activities to be carried out on classical works is becoming more and more evident day by day. As a result, it is hoped that many previous academic studies, translations, and critical editions will be revised, improved, and renewed in the light of these notes.

Keywords: Hanafî Fıkh, Manuscripts, Quyûdât, Ferâgh, Minhuwât, Fawâid.

Giriş*

Yazma eserlerde *derkenar notları*, *kuyûdât* gibi terimlerle ifade edilen metin dışı unsurlar/kayıtlar da bulunur. Yazılış gayelerine göre farklı türlere ayrılıp temellük, vakıf, kiraat, rivayet, icazet, minhüvât, mütalaa, fevâid, mukabele, tashiîh, ferağ vb. isimlerle anılan bu kayıtlar başka hiçbir kaynaktan bulunmayan ilmî ve tarihî değere sahip bilgiler içerebilmektedir. Yazma eserlerde sıklıkla rastladığımız ve genellikle kısa kısa yazılmış bu kayıtlar sayesinde ilgili alandaki bazı boşluklar doldurulmakta, eksik ve hatalar giderilmektedir. Yazma eserlere ulaşmanın bugüne nispetle daha zor olduğu düne kadar kısıtlı imkanlarla yapılan akademik çalışmalar ve tahkikli neşir faaliyetlerinde kapsamlı bir nüsha taraması yapmak çok mümkün olmadığı için bu tür kayıtları görüp bunları bir kaynak olarak kullanmak pek rastlanan bir durum değildi.

* Bu makale, 16-18 Mayıs 2024 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen "Kuyûdât: Yazma Eserlerde Bireysel ve Toplumsal Hafızaya Dair İzler" isimli uluslararası sempozyumda aynı isimle sunduğum tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır.

Dijitale aktarımın sağladığı kolaylıkla yazma eserlerin onlarca nüshasını aynı anda inceleme imkanını bulduğumuz son on, on beş yıldan bu yana araştırmacılar için çok zengin içeriğe sahip kuyûdât alanı açılmış oldu. Bu dönemde kuyûdâtın kaynak değerine dair çalışmalar yapıldığı gibi kuyûdâttan hareketle ilimler tarihine önemli katkılar sağlayan makale, tez, kitap ve sempozyum çalışmaları da arttı. Bu konuda şimdiden bir literatür dahi oluştu.¹ Berat Açı editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Kitap Kültürü Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* isimli eser gibi kuyûdât dikkate alınarak yapılan çalışmaların ilimler tarihine sağladığı katkıların güzel örneklerini oluşturan dikkat çekici çalışmalar yapılır oldu.²

Kuyûdâtın ilimler tarihindeki önemini gözler önüne seren bu tür çalışmalar sayesinde bu alana ilginin giderek arttığı günümüzde konu hakkında “Kuyûdât: Yazma Eserlerde Bireysel ve Toplumsal Hafızaya Dair İzler” isimli bir sempozyum yapıldı. Yurtiçi ve yurtdışından farklı alanlarda ihtisas sahibi birçok araştırmacı yazma eserlerdeki kuyûdât üzerine hazırladıkları ufuk açıcı tebliğlerini sundular.³ Adı geçen sempozyum vesilesiyle hazırladığımız bu makale yazma eserlerde yer alan kuyûdâttan hareketle Hanefî mezhebi geç dönem (9-11. / 15-17. asır) bazı fıkıh ve usûl-i fıkıh eserleri ile bunların yazma nüshalarının bilgi ve kaynak değerleri üzerine yapılmış bir araştırmanın ürünüdür. Çalışmada daha çok Osmanlı uleması tarafından kaleme alınmış eserler tercih edilmiştir. Fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinin bilgi ve kaynak değeriyle doğrudan veya dolaylı olarak alakalı olduğunu tespit edebildiğimiz, yazılış gayelerine göre farklı tasniflere tabi tutulan bu kuyûdât türleri makalede ele alındığı sırayla şunlardır:

- 1 Kuyûdât literatürü hakkında genel bir değerlendirme için bk. Nimet İpek - Serra Bostan, “Zarfin Ehemmiyeti: Süheyl Ünver’in Yazma Kitap Kılavuzu Adlı Eseri ve Yazmaların Kataloğlanmasına Dair Önerileri”, *Kadim* 7 (Nisan 2024), 130-132.
- 2 Carullah Efendi’nin okuduğu kitaplara düştüğü notlardan hareketle hazırlanan bu editöryal çalışmanın birinci bölümünde Carullah Efendi ve Kütüphanesi tanıtılmış, ikinci bölümde dil, edebiyat ve mantık, üçüncü bölümde naklî ilimlere, dördüncü bölümde ise nazarî ilimlere dair düştüğü notlar üzerinden yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Naklî ilimlerle alakalı üçüncü bölümde Asım Cüneyd Köksal “Veliyyüddin Cârullah Efendi’nin Fıkıh Usûlüne Dair Notları”, Özgür Kavak ise “Bir Osmanlı Aliminin Bir Ömre Yayılan Okuma Serüveni: Veliyyüddin Carullah Efendi’nin Fürû-i Fıkıh Eserlerine Düştüğü Notlar” isimli birer çalışma yaparak Carullah Efendi’nin fıkıh ve usûl-i fıkıha dair düştüğü notları tasnif edip değerlendirmişlerdir. Bk. Asım Cüneyd Köksal, “Veliyyüddin Cârullah Efendi’nin Fıkıh Usulüne Dair Notları”, *Osmanlı Kitap Kültürü Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, ed. Berat Açı (Ankara: İlem Yayınları, 2020), 201-210; Özgür Kavak, “Bir Osmanlı Aliminin Bir Ömre Yayılan Okuma Serüveni: Veliyyüddin Carullah Efendi’nin Fürû-i Fıkıh Eserlerine Düştüğü Notlar”, *Osmanlı Kitap Kültürü Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, ed. Berat Açı (Ankara: İlem Yayınları, 2020), 211-267.
- 3 Sempozyumda sunulan tebliğlerin özetleri için bk. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (FSMVÜ), “Yazma Eser Sempozyumları (YES), (Erişim 05 Temmuz 2024).

1. Eserin telif ve istinsah tarihlerini içeren ferağ kayıtları: Telif ve istinsah tarihlerini bilmek müellifin eserlerinin kronolojisini belirleyip bu kronoloji üzerinden müellifin fikrî gelişim ve değişimini izlemeyi kolaylaştırdığı gibi müellifin son eseri veya son görüşünü tespit noktasında önemli imkanlar sunar. 2. Kaynakça tabloları: Müellifin eseri telif ederken kullandığı kaynakların isimlerini içeren bu tablolar eserin bilgi ve kaynak değeri hakkında daha sağlıklı değerlendirme yapma imkanı verir. 3. Karşılaştırma notları: Eserin özgünlüğüne dair yazılmış bu notlar eserin yeni bir telif mi yoksa bir derleme mi olduğunu gösterir. 4. Fevâid kayıtları: Eserde geçen önemli konu ve açıklamalara dair düşünülmüş bu notlar eserin özgün yönlerini ortaya çıkarır. 5. Minhüvât: Müellifin dipnotları olarak nitelendirebileceğimiz bu notlar tartışılan konuya ve muhataplarına dair çok önemli açıklamalar içerebilir. 6. Müellif hattı, mukabele, tashih, kıraat, rivayet ve icazet kayıtları: Bu tür kayıtlar ise eserden çok eserin bu kayıtları taşıyan ilgili nüshalarını, bu kayıtların bulunmadığı diğer nüshalara göre daha nitelikli hale getirip hem akademik çalışmalar hem de tahkikli neşir faaliyetleri için bu nüshaların tercih edilmesini gerekli kılar.

Altı ana başlıkta tasnif edip ele aldığımız bu kayıt türlerinin ilgili eserlerin ve nüshalarının bilgi ve kaynak değerini doğrudan veya dolaylı olarak tespitte nasıl bir rol oynadıklarını izah etmeye çalıştığımız bu makalede, her bir ana başlık için örnek eserler seçilmiş ve bu eserlerin bazı nüshalarında tespit ettiğimiz ilgili kayıtların görsellerine de yer verilmiştir. Kayıtlarda aktarılan bilgilerin rahatça okunup anlaşılabilmesi için dipnotlarda ayrıca Arapça orijinal metinlerine de yer verilmiştir.

1. Telif ve İstinsah Tarihlerini İçeren Ferağ Kayıtları

Fakihlerin bir ömre yayılan fıkıh faaliyetlerinde yeni bir delile ulaşmaları, meseleyi kıyas edecekleri başka bir asıl bulmaları, örfün değişmesi veya bir zâretin oluşması gibi çeşitli sebeplerle görüşlerini değiştirmeleri sıkça karşılaşılan bir durumdur. Fakihin öncekinden farklı bir görüş beyan etmesi her zaman önceki görüşünden vazgeçtiği anlamına gelmemekle⁴ birlikte tercih esnasında çoğunlukla son görüşü dikkate alınmaktadır. Fıkıh kitaplarında “son görüşünde”⁵ denilerek ifade edilen bu görüşlerin tespit yollarından biri de eserlerin telif sıralamasını bilmektir. Bu konu usûl-i iftâ kitaplarına girecek

4 Fakihin aynı konuda birden fazla görüşünün olması her zaman ilk görüşünden vazgeçtiği anlamına gelmediğine dair bk. Orhan Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 182-183.

5 Fakihlerin son görüşlerinin dikkate alındığını gösteren ilk örneklerden biri için bk. Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. el-Ḥasen eş-Şeybânî, *el-Aşl*, thk. Muḥammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 1433/2012), 2/82, 3/115, 3/116, 3/397, 3/399, 3/400, 3/445, 3/568, 4/27, 4/38, 6/83, 7/584, 8/355, 9/260, 9/285, 9/380, 10/248.

kadar önemli olup bu kitaplarda fetva için esas kabul edilen bazı temel eserlerin telif sıralaması dahi verilmiştir.⁶ Fakihlerin konu hakkındaki son görüşüne ulaşabilmek için ilgili konuda yazılmış son eserini veya eserinin son versiyonunu tespit etmek gerekebilir. Bunun tespitinde telif tarihlerinin genellikle yer aldığı ferağ kayıtları önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak her eserde ferağ kaydı olmadığı gibi istinsah esnasında metnin bir parçası olmadığı için veya istinsah tarihiyle karıştırılmasını önlemek için telif tarihinin ihmal edildiği de olur. Bu gibi durumlarda bir eserin telif tarihini tespit edebilmek için bazen tüm nüshaları tek tek incelemek gerekebilmektedir. Bu yorucu ve zahmetli iş bazen hiçbir netice de vermeyebilir. Bazen de hiç beklenmedik bir nüshanın sonunda eserin telif tarihine dair önemli bilgiler yer alabilir. Telif tarihleri genellikle açık bir şekilde yazılırken bazen kesirli rakamlarla⁷ veya şiirle de tarih düşürülebilmektedir.⁸ Eserlerin telif tarihlerini bilmenin bize sağlayacağı faydayı üç yönden ele almamız mümkündür.

1.1. Telif Dönemi: Gençlik, Orta Yaş ve Olgunluk Çağı (Çıraklık-Kalfalık-Ustalık): Müellifin konu hakkında sadece bir eseri dahi olsa telif tarihinin bilinmesi yine de önemlidir. Zira bu eser müellifin, gençlik döneminde yazdığı, içerisinde zikrettiği görüşler hakkındaki kanaatinin tam olarak pekişmediği, bir çıraklık eseri olabilir. Eserin telifinin, müellifin hayatında hangi döneme denk geldiğini öğrenmek için telif tarihinin yanında müellifin doğum tarihini de bilmek gerekir. Bu iki tarih tam olarak bilindiğinde eserin, müellifin ilim hayatındaki yerini tespit etmek daha kolay olabilecektir.

1.2. Eski-Yeni Versiyon Tespiti: Müellifin aynı eserinin birden fazla versiyonunun olup olmadığını tespit etmek eserin müellifin elinden çıkan son haline ve böylece varsa konu hakkındaki son görüşüne ulaşmayı sağlar. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere özellikle kendi yazdıkları metinleri şerh eden müellifler şerh esnasında bazı ekleme veya çıkarmalar yaparak ya da bazı görüşlerini değiştirerek metinlerde tasarrufta bulunabilmektedir. Bu sebeple özellikle müellifi tarafından şerh edilen metinler üzerinden yapılacak akademik çalışmalar ve tahkikli neşir faaliyetlerinde şerhin içinde yer alan metin ile varsa metnin şerhten sonra istinsah edilmiş nüshaları dikkate alınmalıdır.

-
- 6 Örneğin Hanefî mezhebinde “zâhirü’r-rivâye” diye isimlendirilen temel eserlerin telif sıralaması usûl-i iftâ kitaplarında geçmektedir. Bk. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dımaşkı İbn Âbidîn, *Şerhu ‘Ukûdi resmî’l-müftî* (Ankara: TDV Yayınları, 1442/2021), 95-99.
- 7 Kesirli rakamlarla düşürülen tarihlerin okunuşu hakkında bk. M. Esad Coşan, “Bazı Yazmalarda Görülen Bilmeceli Tarih Kayıtları I-II”, *Akademik Makaleler* (İstanbul: Server İletişim, 2009), 83-102; Sedat Akay, “Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmecce: Kesirlerle Tarih”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023), 712-729.
- 8 Şiirle düşürülen tarihlerde harflerin rakamsal karşılığı demek olan ebced kullanılır. Tarih düşürme ve türleri için bk. Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/80-82.

1.3. Öncelik-Sonralık İlişkisi: Müellifin konu hakkında yazılmış birden fazla eseri bulunduğu durumlarda eserlerinin kronolojisini oluşturmak müellifin varsa farklı görüşlerinden hangisinin ilk, hangisinin son görüşü olduğunu tespit etmeyi kolaylaştırır. Diğer taraftan oluşturulan kronoloji ile müellifin ilgili konudaki fikrî gelişim ve değişimini de takip etmek mümkün hale gelir. Bir müellife ait eserlerin kronolojisini bilmeden onun her hangi bir konu veya alandaki görüşleri hakkında yapılacak çalışmalarda müellifin konuyla ilgili fikir ve görüşlerindeki gelişim ve değişimi takip etmek pek mümkün olmayacaktır.

Örnek-1: Molla Hüsrev (ö. 885/1480) fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarında yazdığı eserlerle tanınmış önemli bir Osmanlı alimidir. Kendisi bu iki alanda metin, şerh ve haşiyeler yazmış, bazı eserlerini birkaç kez istinsah etmiştir. Bu sebeple telif tarihlerinin tespitine örnek olarak Molla Hüsrev'e ait fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinin nüshaları tercih edilmiştir.

Molla Hüsrev usûl-i fıkıha dair yazdığı *Mirkâtü'l-vüsûl* isimli eserini, bazı nüshalarında yer alan teliften ferağ kaydına göre, 839 Safer sonlarında tamamlamıştır. Eserin şerhi *Mir'âtü'l-usûl*'ün telif tarihi ise 27 Ramazan 850 Cuma gecesidir. Yine bazı nüshaların ferağ kaydından öğrendiğimize göre Molla Hüsrev *Mirkât* ve şerhi *Mir'ât*'ı 863, 874 ve 875 tarihinde tekrar istinsah etmiş ve bazı değişiklikler yapmıştır.⁹

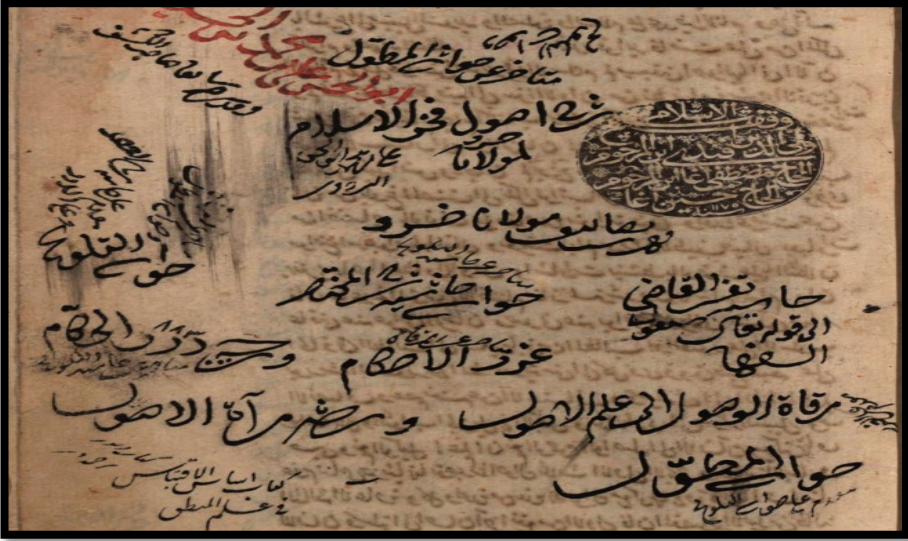
Molla Hüsrev *Ğurerü'l-ahkâm* isimli meşhur fıkıh muhtasarının telifini de 14 Zilkade 878 Cuma günü tamamlamıştır. Daha sonra da bu muhtasarına *Dürerü'l-hükkâm* isimli bir şerh yazmıştır. Şerhin telif tarihi 02 Cemâziyelevvel 883 Cumartesidir. Molla Hüsrev *Mirkâtü'l-vüsûl*'de olduğu gibi *Ğurerü'l-ahkâm*'da da şerh esnasında metinde bazı tasarruflarda bulunmuş¹⁰ ve bu sebeple *Ğurerü'l-ahkâm*'ı yeniden istinsah etmiştir (23 Rebiülahir 883 Cuma).

Tüm bu telif ve istinsah kayıtları Molla Hüsrev'in fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerini zaman içerisinde birkaç defa elden geçirdiğinin birer kanıtı olarak görülebilir. Bu durumda Molla Hüsrev'in yazdığı fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerindeki gelişim ve değişimi ortaya çıkarma amacıyla yapılacak bir çalışma için öncelikle eserlerinin telif tarihleri ile kendisi tarafından farklı zamanlarda oluşturulan kopyalarının istinsah tarihleri bilinmelidir. Bu tarihlerin tespiti için de eserlerinin tüm nüshalarının ferağ kayıtlarını incelenmek gerekebilir. Nitekim Molla Hüsrev'in *Şerhu Uşûli'l-Pezdevî* isimli eserine ait bir nüshanın

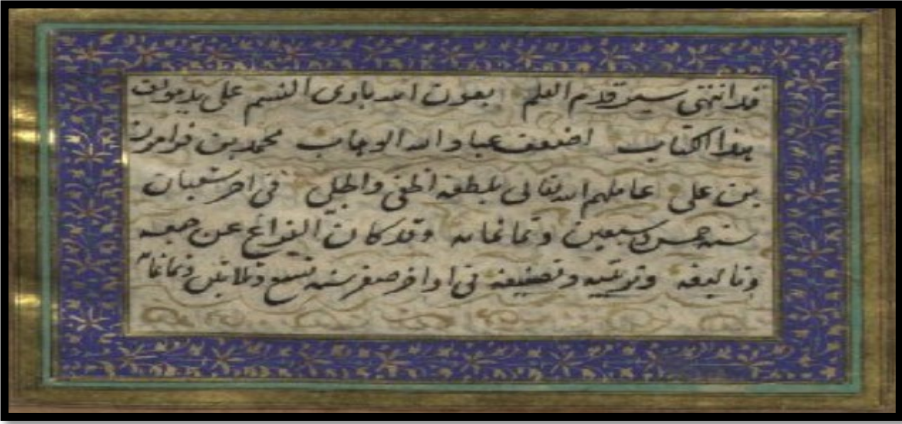
9 *Mirkât* ve *Mir'ât*'ın tahkik ve tercümesini yapan Davut İltaş bu farklara dipnotlarda işaret ettiğini ifade etmektedir. Bk. Davut İltaş, "Giriş", *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-uşûl - Mir'âtü'l-uşûl fi şerhi Mirkâtü'l-vüsûl*, mlf. Molla Hüsrev (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024), 1/69.

10 Molla Hüsrev'in metinde tasarruflarda bulunduğu şerhin Merkezi Harf tarafından yapılan neşrinde muhakkikler tarafından tespit edilmiştir. Bk. el-Lecnetü'l-İlmiyye, "Mukaddime", *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğurerü'l-ahkâm*, mlf. Molla Hüsrev (İstanbul: Merkezi Harf, 1443/2022), 77.

zahriye sayfasında bazı eserlerinin telif sıralamasına dair alınmış notlara rast-gelmekteyiz. Bu notlardan, geçmişte de ona ait eserlerin kronolojisini tespit etmeye çalışanlar olduğunu anlıyoruz.¹¹

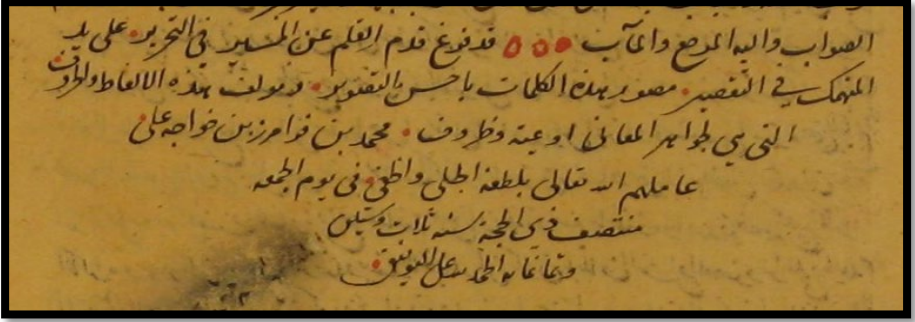
Resim 1: Molla Hüsrev'in bazı eserlerinin telif sıralamasını gösteren zahriye kaydı.¹²

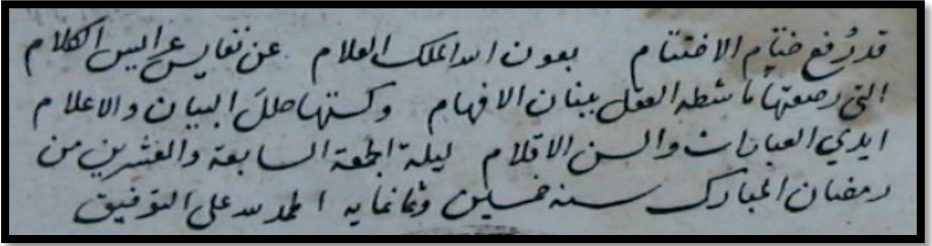
11 Molla Hüsrev'e nispet edilen eserler ve kronolojisine dair yaptığımız bir çalışma için bk. Orhan Ençakar, "Molla Hüsrev'e Nispet Edilen Eserlere Dair Bir Tespit ve Tasnif Denemesi", *Rize İlahiyat Dergisi* 25 (Ekim 2023), 123-141.

12 Molla Hüsrev, *Şerhu Uşûli'l-Pezdevî* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1141), 191a.

Resim 2: *Mirkâtü'l-vüşûl*'ün 839'da telif ve 875'te istinsah edildiğini gösteren müellif hatlı ferağ kaydı.¹³

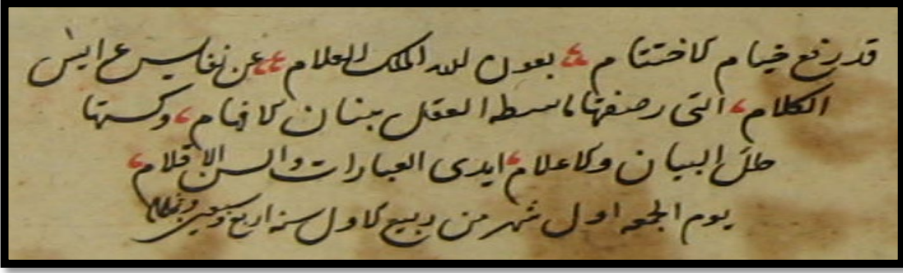

Resim 3: *Mirkâtü'l-vüşûl*'ün bir diğer istinsah tarihini (15 Zilhicce 863 Cuma) gösteren müellif hatlı bir başka ferağ kaydı.¹⁴

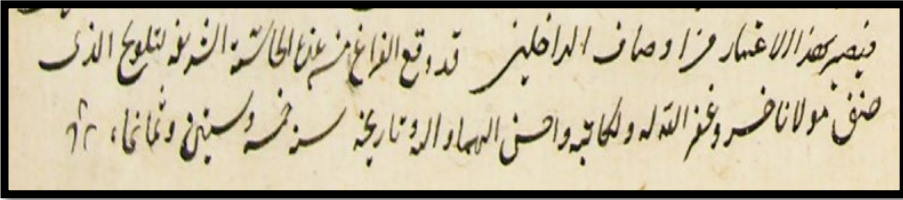

Resim 4: *Mir'âtü'l-usûl*'ün telif tarihini (27 Ramazan 850 Cuma gecesi) gösteren müellif hatlı ferağ kaydı.¹⁵

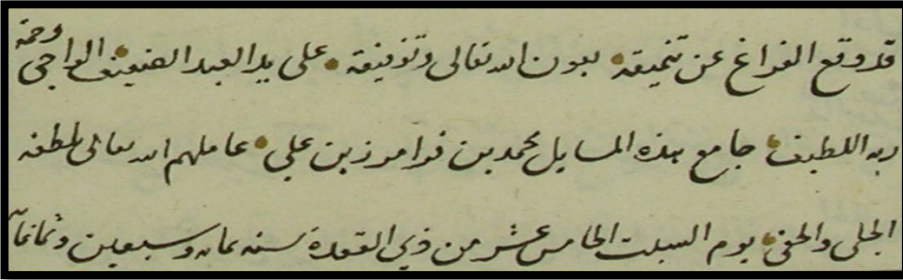
- 13 Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* (Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, 187), 34. (قد انتهى سير قدم القلم، بعون الله باري النسم، على يد مؤلف هذا الكتاب، أضعف عباد الله الوهاب، محمد بن فرامرز بن علي، عاملهم الله) (187), 34. (تعالى بلطفه الخفي والجلي، في آخر شعبان سنة خمس وسبعين وثمانمائة [875]، وقد كان الفراغ عن جمعه وتأليفه وترتيبه وتصنيفه في أواخر صفر سنة تسع وثلاثين وثمانمائة [839].)
- 14 Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 718), 13b. (قد فرغ قدم القلم عن المسير في التحرير، على يد المنهكم في التقصير، مصور هذه الكلمات بأحسن التصوير، ومؤلف هذه الألفاظ) (718), 13b. (والحروف التي هي جواهر المعاني أوعية وظروف، محمد بن فرامرز بن خواجه علي، عاملهم الله تعالى بلطفه الجلي والخفي، في يوم الجمعة منتصف ذي الحجة سنة (ثلاث وستين وثمانمائة، الحمد لله على التوفيق.)
- 15 Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüşûl* (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 527), 194a. (قد رُفِعَ حِيَامُ الاختتام، بعون الله الملك العلام، عن نفائس عرائس الكلام التي رصعتها ماشطة العقل ببيان الأفهام، وكستها حلل البيان والإعلام) (527), 194a. (البيان والإعلام، أيدي العبارات وألسن الأقلام، ليلة الجمعة السابعة والعشرين من رمضان المبارك سنة خمسين وثمانمائة [850]، الحمد لله على التوفيق)

Resim 5: *Mir 'âtü'l-usûl*'ün bir diğer istinsah tarihini (1 Rebiülevvel 874 Cuma) gösteren bir başka müellif hatlı[?] ferağ kaydı.¹⁶

Resim 6: *Hâşiye ale't-Telviḥ*'in 865'te telif veya istinsah edildiğini gösteren ferağ kaydı.¹⁷

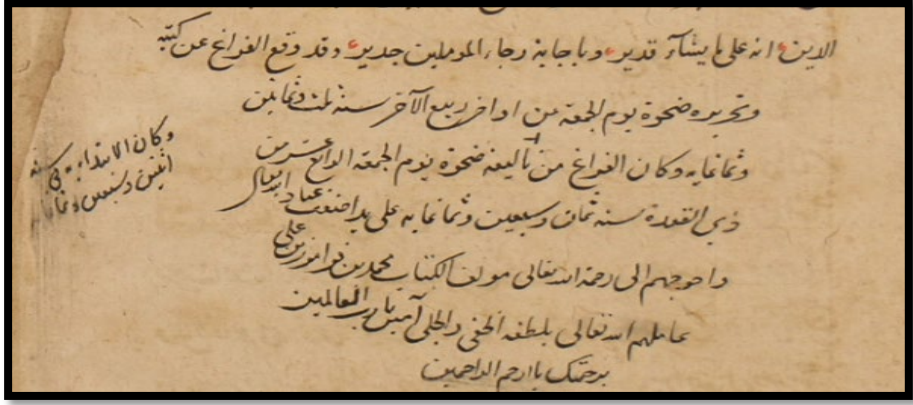

Resim 7: Fatih Sultan Mehmed'e ithaf edilen *Ğurerü'l-aḥkâm*'ın, teliften bir gün sonraya denk gelen istinsah tarihini (15 Zilkade 878 Cumartesi) gösteren müellif hatlı ferağ kaydı.¹⁸

16 Molla Hüsrev, *Mir 'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâtü'l-vüṣûl* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dama İbrahim Paşa, 480), 148a.

17 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telviḥ* (Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 637), 56b. (قد وقع الفراغ من هذه الحاشية الشريفة للتلويع الذي صنفه مولانا خسرو غفر الله له وكتابه وأحسن إليهما و تاريخه سنة خمسة وستين وثمانمائة [865].)

18 Molla Hüsrev, *Ğurerü'l-aḥkâm* (İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 1032), 152b. (قد وقع الفراغ عن تمنيته، بعون الله تعالى وتوفيقه، على يد العبد الضعيف، الراجع رحمة ربه اللطيف، جامع هذه المسائل محمد بن فرامر بن علي، عاملهم الله تعالى بطلقة الحنفي والجلي، يوم السبت الخامس عشر من ذي القعدة سنة ثمان وسبعين وثمانمائة [878].)

Resim 8: *Ğurerü'l-ahkâm*'ın telif tarihini ve ikinci bir istinsah tarihini (23 Rebi-ülâhir 883 Cuma) gösteren müellif hatlı ferağ kaydı.¹⁹

Aşağıdaki tabloda Molla Hüseyin'in fıkıh ve fıkıh usulüne dair yazdığı eserlerin telif kronolojisi verilmiştir. Bu kronoloji oluşturulurken eserlerin nüshaları incelenmiş ve bazı nüshalarının sonunda yer alan ferağ kayıtları ile eser içinde diğer eserlerine yapılan atıflarından faydalanılmıştır. Tabloda müellifin telif veya istinsah esnasındaki yaşı da verilerek eseri gençlik, orta yaş ve olgunluk çağlarından hangisinde telif veya istinsah ettiği de gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Molla Hüseyin'in Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Eserlerinin Telif ve İstinsah Tarihleri

No	Eser Adı	Konu	Telif Tarihi	Telif / İstinsah Yaşı ²⁰
1	<i>Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl</i>	Usûl-i fıkıh	839 Safer sonları (Eylül 1435)	39
	<i>Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl</i>	Usûl-i fıkıh	İstinsah: 15 Zilhicce 863 Cuma (13 Ekim 1459)	63
	<i>Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl</i>	Usûl-i fıkıh	İstinsah: 29 Şaban 875 (20 Şubat 1471)	75
2	<i>Mir'âtü'l-usûl fi şerhi</i>	Usûl-i fıkıh	27 Ramazan 850 Cuma gecesi	50
	<i>Mirkâti'l-vüsûl</i>		(16 Aralık 1446)	

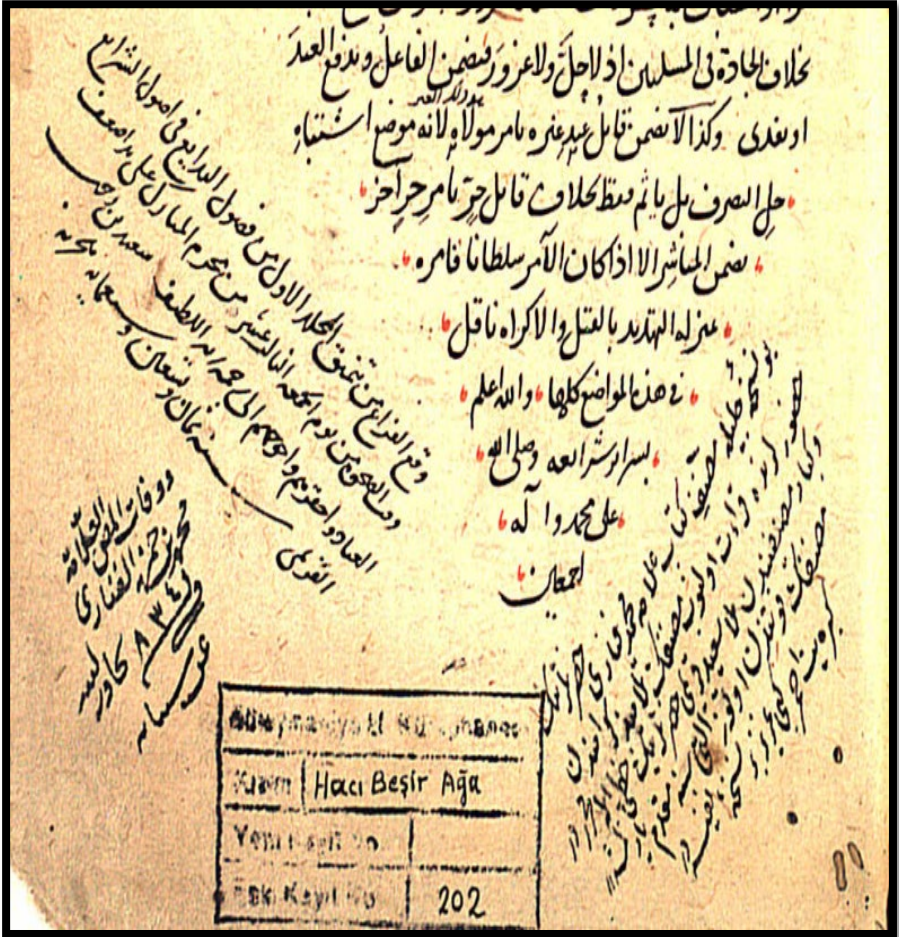
19 Molla Hüseyin, *Ğurerü'l-ahkâm* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 918), 103b. (قد وقع الفراغ عن كتبه وتحريره ضحوة يوم الجمعة من أواخر ربيع الآخر سنة ثلث وثمانين وثمانمائة [883] {وكان الابتداء في سنة الثين وسبعين وثمانمائة [872]} وكان الفراغ من تأليفه ضحوة يوم الجمعة الرابع عشر من ذي القعدة سنة ثمان وسبعين وثمانمائة [878] على يد أضعف عباد الله تعالى وأحوجهم إلى رحمة الله تعالى مؤلف الكتاب محمد بن فرامرز بن علي عاملهم الله تعالى بلطفه الخفي والجلي آمين يا رب العالمين برحمتك يا أرحم الراحمين.)

20 Molla Hüseyin'in eseri telif ettiği tarihteki yaşının tespitinde hicri 885'te 85 yaşında vefat ettiğine dair Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgi esas alınmıştır. Bk. Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud 'Abdülkâdir el-Arnaût (İstanbul: Ma'hedü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye - İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010), 3/219.

	<i>Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl</i>	Usûl-i fıkıh	İstinsah: 1 Rebiülevvel 874 Cuma (8 Eylül 1469)	74
3	<i>Hâşiye ale't-Telvîh</i>	Usûl-i fıkıh	865 (1460-61)	65
4	<i>Şerhu Usûli'l-Pezdevî</i>	Usûl-i fıkıh	865-883 (1460-78) arası	65-83
5	<i>Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muh-tasar li's-Seyyîd Şerîf</i>	Usûl-i fıkıh	872-877 (1467-72) arası	72-77
6	<i>Risâle fi'l-velâ</i>	Fıkıh	873 Ramazan başları (Mart 1469)	73
7	<i>Ğurerü'l-aĥkâm</i>	Fıkıh	Baş: 872 (1467-68) Bit: 14 Zilkade 878 Cuma (02 Nisan 1474)	78
	<i>Ğurerü'l-aĥkâm</i>	Fıkıh	İstinsah: 15 Zilkade 878 Cumartesi (03 Nisan 1474)	78
	<i>Ğurerü'l-aĥkâm</i>	Fıkıh	İstinsah: 23 Rebiülahir 883 Cuma (24 Temmuz 1478)	83
8	<i>Risâle fi'l-ictihâd</i>	Usûl-i fıkıh	11 Zilhicce 878 Cumartesi (29 Nisan 1474)	78
9	<i>Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-aĥkâm</i>	Fıkıh	Baş: 12 Zilkade 877 Cumartesi (10 Nisan 1473) Bit: 02 Cemâziyelevvel 883 Cumartesi (01 Ağustos 1478)	83

Örnek-2: Molla Fenârî'nin (ö. 834/1431) meşhur usûl-i fıkıh eseri *Fuşûli'l-bedâyi' fî tertîbi's-şerâi'* nin mevcut nüshaları üzerinden yapılan araştırmaya göre eser 798, 812 ve 824 yıllarında olmak üzere 26 sene içerisinde müellife en az üç kez okunmuştur. Bu istinsah kayıtları eserin müellif tarafından 30 yılın içinde tamamlandığı²¹ bilgisini doğrulamaktadır. Aşağıda eserin müellife okunmuş üç nüshasının istinsah tarihlerini gösteren ferağ kayıtları yer almaktadır.

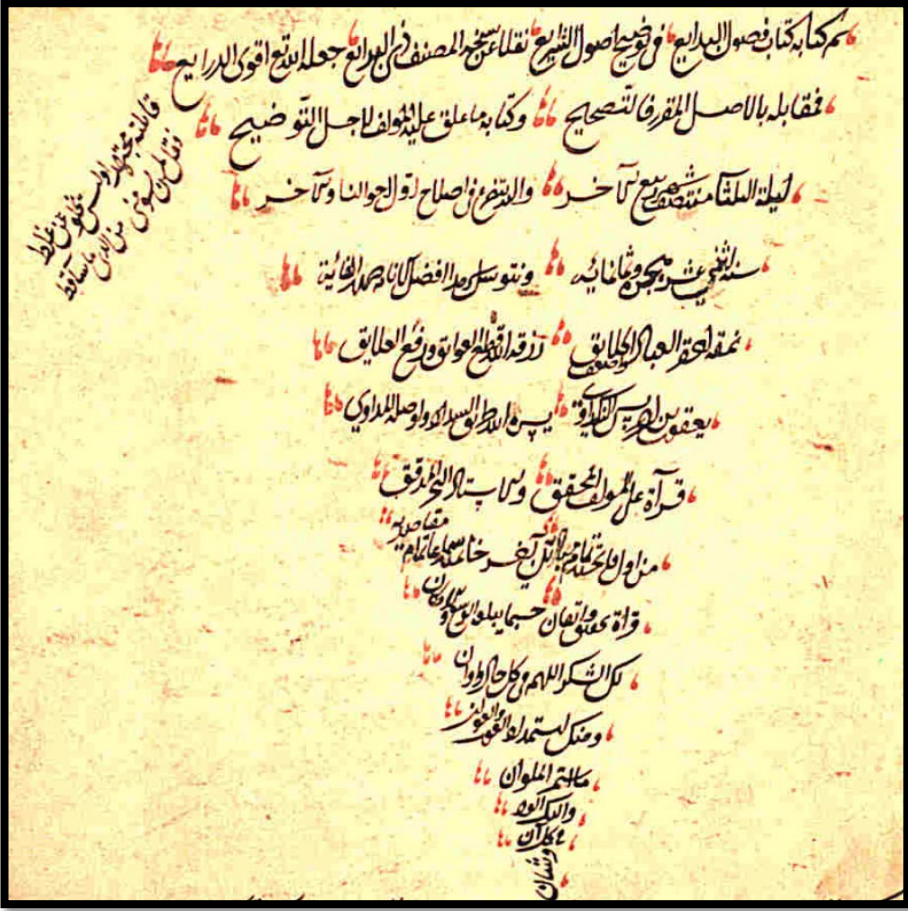
21 Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1395/1975), 17; Muştafâ b. 'Abdullâh Hâcî Hâlıfe Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Muṣennâ, 1941), 2/1267.

Resim 9: *Fuşûlü'l-bedâ'î*'in 13 Muharrem 798 Cuma günü kuşluk vakti Saîd b. Receb el-Kırîmî tarafından istinsahı tamamlanan birinci cildine ait nüshanın ferağ kaydı.²² Aynı yere nüshanın müellife okunduğuna dair daha sonra şöyle bir not da düşülmüştür:

Bu nüsha-yı celîle musannif-i kitâb Allâme Mehmed Fenârî hazretlerinin huzurunda kiraat olunup musannifin telâmîz-i kirâmından ve kibâr-ı musannifinden Molla Saîd Kırîmî hazretlerinin hattı ile muharrerdir. Musannifin fevtinden otuz altı sene mukaddem yazılmıştır. Kibrît-i ahmer gibi azîz bir nüsha-yı celiledir.

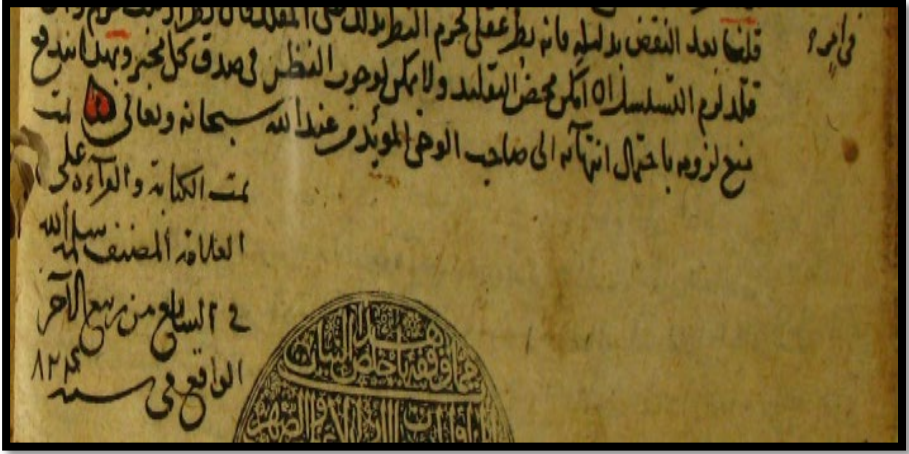
22 Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâ'î 'fi tertîbi'ş-şerâi'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 202), 299a. (وقع الفراغ من تنسيق المجلد الأول من فصول البدائع في أصول الشرائع وقت الضحوة من يوم الجمعة الثالث عشر من محرم المبارك على يد أضعف البعاد وأحقرهم وأحوجهم إلى رحمة ربه اللطيف سعيد بن رجب القريني سنة ثمان وتسعين وسبعماية هجرية [1798]). بو نسخه جليله مصنف كتاب علامة محمد فناري حضرتلينك حضوركنده قراءت اولنوب مصنفك تلايمذ كرامندن وكيار مصنفيندن ملا سعيد قريني حضرتلينك خطي ايله مرردر. مصنفك فوتندن اونوز التي سنة مقدم يازيشدر. كبريت احمر كي عزيز بر نسخه نقيسه در.

Resim 10: *Fuşûlü'l-bedâyi* " in 15 Rebiyülâhîr 812 yılı Salı gecesi müellif nüshasından istinsah ve mukabelesinin tamamlandığını ve müellife okunduğunu gösteren, talebesi Ya'kûb b. İdrîs b. Abdullah en-Niğdevî/Kara Ya'kûb (ö. 833/1429)²³ tarafından yazılmış ferağ kaydı.²⁴

23 Hayatı ve eserleri için bk. Aziz Ençakar, "Niğdeli Kara Ya'kûb", *Academia* (Erişim 16 Temmuz 2024).

24 Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertibi'ş-şerâi'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 704), 240a. (تم كتابة كتاب فصول البدائع، في توضيح أصول الشرائع، نقلاً عن نسخة المصنف ذي البدائع، جعله الله تعالى أقوى الذرائع، فمقابلة بالأصل المقرر بالتنصيح، وكتابة ما علق عليه المؤلف لأجل التوضيح، ليلة الثلاثاء منتصف شهر ربيع الآخر، وإليه تنضرع في إصلاح أول أحوالنا والآخ، سنة اثني عشر هجرية وثمانمائة [812]، وتوسل سرمدًا أفضل الأنام صدر القائمة [9]، ثمه أحقر العباد وأضعف الخلاق، رزقه الله قطع العوائق ورفع العلائق، يعقوب بن إدريس النكيداي، يسره الله طريق السداد وأوصله المداوي، قراءة على المؤلف المحقق، والأستاذ البحر المدقق، من أول فاتحته تمام مبادته، إلى آخر خاتمته سماعًا تمام مقاصده، قراءة تحقيق وإتقان، حسبما يبلغ الوسع والإمكان، لك الشكر اللهم في كل حال وأوان، ومنك استمداد العون والعوان، ما استمر الملوان، وإليك الود في كل آن وشان).

Resim 11: *Fuşûlü'l-bedâyi'* in 7 Rebiyülâhir 824 tarihinde istinsahı ve müellife okunması tamamlanan ikinci cildine ait nüshanın ferağ kaydı.²⁵

Tablo 2: *Fuşûlü'l-Bedâyi'* in İstinsah Tarihleri

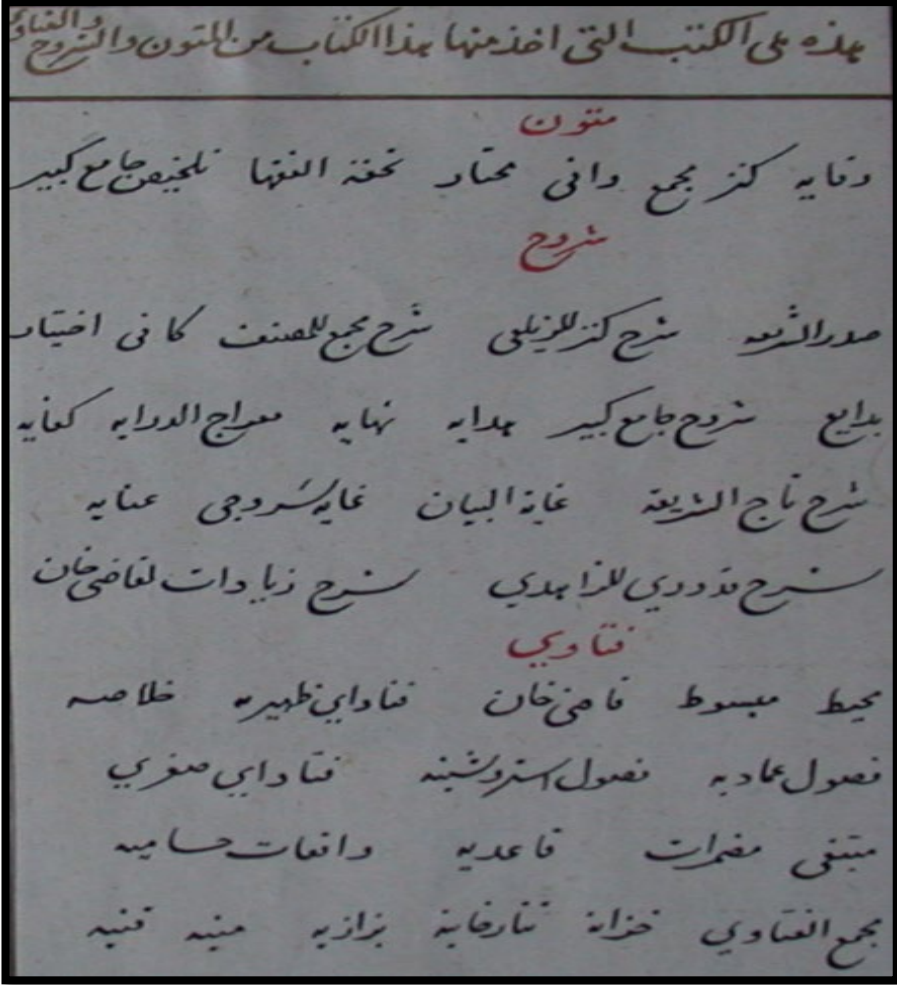
No	Eser Adı	Konu	İstinsah Tarihi	Telif Yaşı
1	<i>Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'</i>	Usûl-i fıkıh	13 Muharrem 798 Cuma (28 Ekim 1395)	47
2	<i>Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'</i>	Usûl-i fıkıh	15 Rebiyülahir 812 Salı (27 Ağustos 1409)	61
3	<i>Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'</i>	Usûl-i fıkıh	7 Rebiyülahir 824 (11 Nisan 1421)	73

2. Kaynakça Tabloları

Klasik dönemde yazılan eserlerde günümüzde olduğu gibi bir kaynakça bulunmadığı için genellikle eserin hangi kaynaklar kullanılarak hazırlandığı pek bilinemez. Bu kaynaklar daha çok tahkik esnasında muhakkikler tarafından tespit edilir. Bununla birlikte bazı müellifler eserlerinin mukaddimesinde veya eserden ayrı olarak bir tablo halinde eseri telif ederken faydalandıkları kaynakları zikrederler. Eserde yer alan bilgilerin aktarıldığı kaynakların bilinmesi eserin bilgi ve kaynak değerini tespit etmekte okuyucuya kolaylık sağlamak ve güven vermektedir. Kaynakların yer aldığı tablolar eserden ayrı olarak verildiği için eserin çoğaltılması esnasında genellikle bu tabloların ihmal edildiği görülmektedir.

25 Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 475), 199b. (تمت الكتابة والقراءة على العلامة المصنف سلمه الله في السابع من ربيع الأول (الواقع في سنة 824)

Örnek-3: Molla Hüsrev meşhur eseri *Ğurerü'l-aḥkâm*'ı telif ederken kullandığı kaynakları kitabın içinde zikretmemiştir. İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), içinde fetva kitaplarında aktarılmış çok fazla mesele olması sebebiyle, eserin muteber metinler arasında sayılamayacağını söyler.²⁶ Eserin Fatih Sultan Mehmed'e ithaf edilen müellif hatlı bir nüshasının başında eser telif edilirken kullanılan, metinler, şerhler ve fetva kitaplarının isimlerini içeren bir tablo bulunmaktadır. Tabloda birçok fetva kitabının yer alması İbn Âbidîn'in eserde fetva kitaplarında geçen birçok meseleyi barındırdığı yönündeki tespitinin doğru olduğunu göstermektedir.

26 İbn Âbidîn, *Şerhu 'Uküdi resmi'l-müfti*, 144.

Resim 12: Molla Hüsrev'in *Ġurerü'l-aĥkâm*'ı telif ederken kullandığı metin, şerh ve fetva kitaplarından oluşan kaynaklarını gösteren müellif hatlı tablo.²⁷ Bu tabloda fıkıh metinleri arasında Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" (*Viķāyetü'r-rivâye*, *Kenzü'd-deķā'ik*, *Mecma'u'l-baĥreyn* ve *el-Muĥtâr*)²⁸ gibi özel istilahlarla anılacak kadar şöhret bulmuş ve böylece mezhebin eğitim, fetva ve kaza faaliyetlerinin vazgeçilmez metinleri arasında yer alan eserler bulunmaktadır. Şerhler arasında da Sadrüşşerî'a (ö. 747/1346) *Viķāyetü'r-rivâye* şerhi, *Zeylaî'nin* (ö. 743/1343) *Kenzü'd-deķā'ik* şerhi, İbnü's-Sââtî (ö. 694/1295) ve Mevsilî'nin (ö. 683/1284) kendi metinleri *Mecma'u'l-baĥreyn* ile *el-Muĥtâr*'a yazdıkları şerhler gibi mütûn-i erbaa'nın en önemli şerhleri vardır. Fetva kitapları arasında da *Mûhîtü'l-Burhânî*, *Kâdîhân* ve *Tatârĥâniyye* gibi önemli eserler yer alır.

Örnek-4: Fıkıh eserlerinde kullanılan kaynakları gösteren tablolara ikinci bir örnek olarak Saġîrzâde Abdullah Efendi (ö. 1161/1748'den sonra) *Şifâü'l-âlâm şerhu Düreri'l-ĥükkâm* isimli eserinin sonuna koyduğu kaynak tablosunu zikredebiliriz. Tabloda müellifin kendisinden doğrudan veya dolaylı nakil yaptığı iki yüzden fazla eser bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğu fıkıhla ilgili olmakla birlikte içlerinde tefsir, hadis, usul-i fıkıh, sarf, nahiv ve lûgat kitapları da bulunmaktadır. Müellif, tablonun sonuna eserde görüşlerini naklettiği kırk küsur âlimin adını da eklemiştir.

27 Molla Hüsrev, *Ġurerü'l-aĥkâm* (III. Ahmed, 1032), 1b. (هذه هي الكتب التي أخذ منها هذا الكتاب من المتن والشروح)
(والفتاوى)

28 Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Ĥanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 106-107.

تفسیر توحید	تفسیر تیسرے	تفسیر ایمانت ایسا	تفسیر سپانم اکثریہ	فتح الجلیل ابن المعجذ	مصباح کشاف	تفسیر مشرق غنیۃ لابت مکات	تفسیر مشرق غنیۃ اصحاب	تفسیر سفر علی اصحاب	تفسیر ایمانت سببیت	تفسیر دلایل التبویۃ	تفسیر کتاب الاسینولہ	تفسیر مقدمات الاعراب	تفسیر مشروع تکاملات	تفسیر طریقتہ او السر	تفسیر سید علی الغزالی	تفسیر امام لا شے	تفسیر خداوند علی مذہب الکتب	تفسیر مجموع البحرین	تفسیر منبع علی المجموع	تفسیر ابن مکتب الحجۃ	تفسیر تفسیر مختصر	تفسیر مضمرات	تفسیر سید علی الغزالی	تفسیر تاریخ الشریعیۃ	تفسیر منہج	تفسیر عقاید مجرد	تفسیر فہمقان کتاب	تفسیر مضمرات	تفسیر خداوند افتادہ	تفسیر خانیہ	تفسیر حقابین	تفسیر حدیث شامل	تفسیر جواریغ قدوس	تفسیر تفسیر	تفسیر خداوند علی افتادہ	تفسیر فہمقان کتاب	تفسیر مضمرات	تفسیر مضمرات	تفسیر مضمرات
----------------	----------------	----------------------	-----------------------	--------------------------	---------------	---------------------------------	-----------------------------	---------------------------	--------------------------	---------------------------	----------------------------	----------------------------	---------------------------	----------------------------	-----------------------------	------------------------	--------------------------------------	---------------------------	------------------------------	----------------------------	-------------------------	-----------------	-----------------------------	----------------------------	---------------	------------------------	-------------------------	-----------------	---------------------------	----------------	-----------------	-----------------------	-------------------------	----------------	-------------------------------	-------------------------	-----------------	-----------------	-----------------

ابن السراج	فهمنا في صبر	توضيح قوله	ر من استغاب	عقبة المبرك لما اشتهر	بر اكبر	فهمنا في صبر	ابن السراج
شعره	مختصر المختصر	وانه	سراج وشرح	مقدم غزالي	روضة اسلام	يزان	شعره
ابن جني	منه الجلب	مطرب في المدف	جوهري	اخترت	نماذج	ناسخ	غاية السراج
اخياره	مكافاة في المختصر	ابن اسكيت في المدف	ناج الاسماء في المدف	حزانة المدف	ظروف المدف لعدة الافاق	اعلمت في الاصرف	بعضها في الاصرف
فنايات	بار وشرح في المدف	جميع الاثر	نابون	نابون المدف	شعره في الاصرف	ابن في المدف	عين التكميل في المدف
نواردهم	مشرح اشراف في المدف	ديوان في المدف	منارات في المدف	شكليات في المدف	سار في المدف في المدف	ابن في المدف	نظير في المدف
ابن السجدة	تفهيم في المدف	قواعد برأيه	غنية لغات	بنايع	مكتف في الاصول	قواعد في الاصول	شأن في المدف
ابن السجدة	دمن الجرب	ابن ابن في المدف	جصاص	ابو بكر في المدف	محمد بن جبر في المدف	صبر في المدف	شعبى
شعره	خيل من المدف	ابن اسكيت في المدف	ابن اسكيت في المدف	محمد بن في المدف	محمد بن في المدف	مولانا في المدف	محمد بن في المدف
امام	امام حكاية	منه ابو جعفر في المدف	ابو جعفر في المدف	في المدف في المدف	ابو بكر في المدف	شعره في المدف	قواعد في المدف
حكاية الامام	كاتب في المدف	ابو البيث في المدف	علي بن في المدف	محمد بن في المدف	امام مجاهد في المدف	امام في المدف	شعره في المدف
سجده	شيخ الاسلام في المدف	ابن كثير في المدف	شيخ الاسلام في المدف	خطاب في المدف	اصول في المدف	امام في المدف	ابو المنذر في المدف
خطابه							ابو المنذر في المدف

Resim 13: Sağırızâde Abdullah Efendi'nin *Şifâü'l-âlâm*'da kullandığı kaynakları ve adını zikrettiği alimleri gösteren müellif hatlı tablo.²⁹

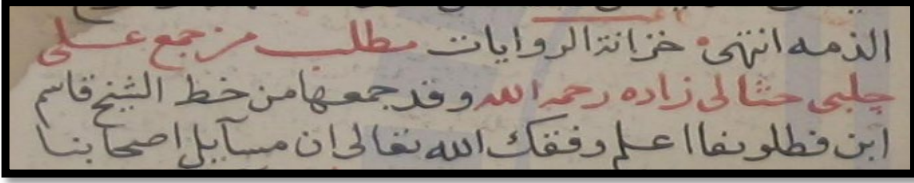
3. Karşılaştırma Notları

Eserin daha önce yazılmış başka bir eserden oluşturulup bunun müellif tarafından bildirilmediği durumlarda karşılaştırma notları metnin özgünlüğü ve gerçek müellifinin kim olduğunu tespit için bize yardımcı olan kayıt türlerindedir. Bu kayıtlar sayesinde mevcut eserin genelde ilgili alanda daha yetkin

29 Abdullah Efendi Sağırızâde, *Şifâü'l-âlâm şerhu Düveri'l-hükâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1702), 375a-375b. Bu tablonun Latin harfleriyle yazılmış hali için bk. Orhan Ençakar, "Osmanlı'da Şerh-Haşiye Geleneği: Dürer Haşiyeleri Örneği", *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh*, ed. Mürteza Bedir vd. (İstanbul: İSAR Yayınları, 2022), 31-33.

bir alimin eserinden istifade ile hazırlandığını öğrenme imkanına sahip olabilmekteyiz. Eserin içeriğinin alanda daha uzman bir alime ait olması hiç kuşkusuz eserin bilgi ve kaynak değerini artırmaktadır.

Örnek-5: Bu tür kayıtlara örnek olarak Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) Hanefî mezhebi mesail tasnifine dair yazdığı ve konu hakkında oluşan sonraki literatürü belirleyen *Tabakâtü'l-mesâil* isimli risalesini aslında Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) konu hakkında tuttuğu notlarından hareketle yazdığını açıklayan notu zikredebiliriz.³⁰

Resim 14: Risalenin İbn Kutluboğa'nın tuttuğu notlarından derlendiğini gösteren kayıt.³¹

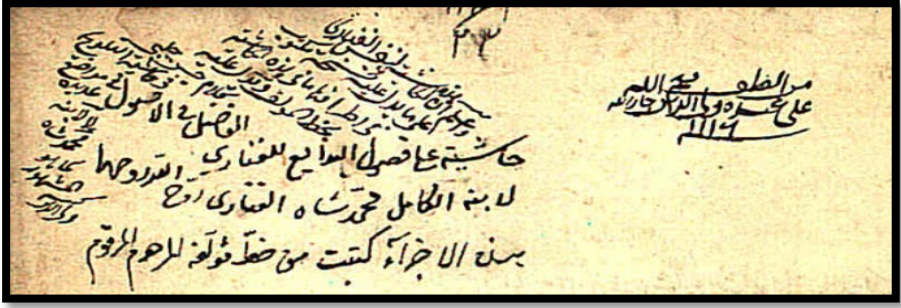
Örnek-6: İkinci bir örnek olarak Mehmed Şah Fenârî'nin (ö. 839/1435 [?]) babası Molla Fenârî'ye ait *Fuşûlü'l-bedâyi* üzerine yazdığı haşiyeyi zikredebiliriz. Bazı nüshalarında yer alan kayda ve yaptığımız karşılaştırmaya göre haşiyenin büyük bir bölümü Molla Fenârî'nin nüsha kenarına düştüğü minhüvât notlarından oluşmaktadır.³² Nitekim eser aşağıda gelecek bir nüshada babasına nispet edilmiş, kendisi eseri cemedan kişi olarak gösterilmiştir. Bu kayıtlar sayesinde eserin gerçek müellifinin Molla Fenârî olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Buna göre oğlu Mehmed Şah Fenârî eserin müellifi değil derleyicisidir.³³

30 Risale için bk. Orhan Ençakar, "Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Tabakâtü'l-mesâil* Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili", *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 97-143.

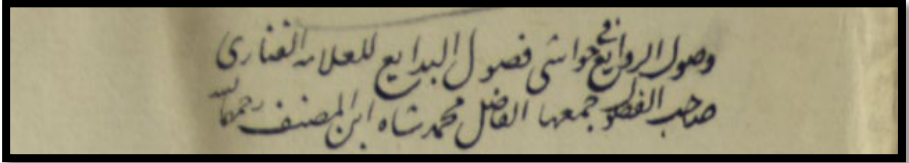
31 Ali Efendi Kınalızâde, *Tabakâtü'l-mesâil* (Ankara: DİB Kütüphanesi, 1212), 186a. (مطلب من جمع علي (جلبي حناني زاده رحمه الله وقد جمعها من خط الشيخ قاسم بن قطلوبغا)

32 Bu haşiyeye, *Fuşûlü'l-bedâyi*'in İSAM tarafından neşredilecek olan tahkikli neşrinde, dipnotta verilmiştir.

33 Mehmed Şah Fenârî akademik çalışmalarda eserin müellifi olarak gösterilmektedir. Örnek olarak bk. Tahsin Deliçay, "Mehmed Şah Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/529.

Resim 15: *Fuṣûlü'l-bedâyi'* in Molla Fenârî'ye ait olduğuna dair Veliyyüddin Carullah'ın (ö. 1151/1738) karşılaştırma notu.³⁴

Resim 16: Haşiyenin adının *Vüṣûlü'r-revâyi' fi havâṣi Fuṣûlü'l-bedâyi'* olup Molla Fenârî'ye ait, oğlunun ise eserin derleyicisi olduğunu gösteren bir diğer zahriye kaydı.³⁵

4. Fevâid Kayıtları

Bu makalede fevâid kayıtlarıyla kastedilen ilgili eserde bulunan bazı önemli meseleler veya açıklamalar hakkında genellikle eserlerin baş veya son taraflarına düşülen notlardır. Fıkıh eserlerinde diğerlerinde bulunması pek mümkün olmayan bu tarz önemli meseleler çok fazla olduğu durumlarda bunlar toplanıp ilgili alimin adına nispetle “fevâid” adıyla ayrı bir eser haline de getirilebilmektedir.³⁶

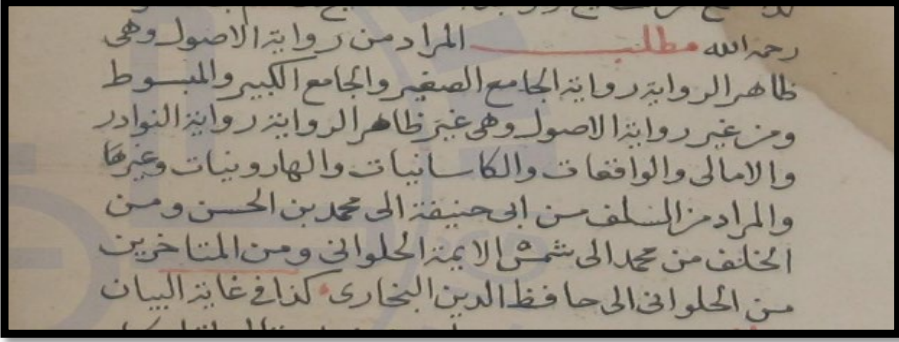
Örnek-7: Fevâid notlarına örnek olarak Hanefî mezhebinin temel kaynaklarını oluşturan; *zâhirî'ü'r-rivâye* ve *gayru zâhirî'ü'r-rivâye* diye nitelendirilen eserlerin hangileri olduğuna dair bazı fıkıh eserlerine ait yazma nüshaların başında veya içinde “matlab” başlığı altında Emir Kâtib el-İtkânî'nin (ö.

34 Mehmed Şah Fenârî, *Hâşiye 'alâ Fuṣûlü'l-bedâyi'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 476). (واعلم أن الحاشية لنفس القناري على ما يدل عليه نسخة مكتوب في أطرافها ما في هذه الحاشية بخط المؤلف ويدل عليه كلام حسن جليلي) (في حاشية التلويح في مواضع عديدة لا لابنة محمد شاه كما هو المشهور، كتبه ولي الدين)

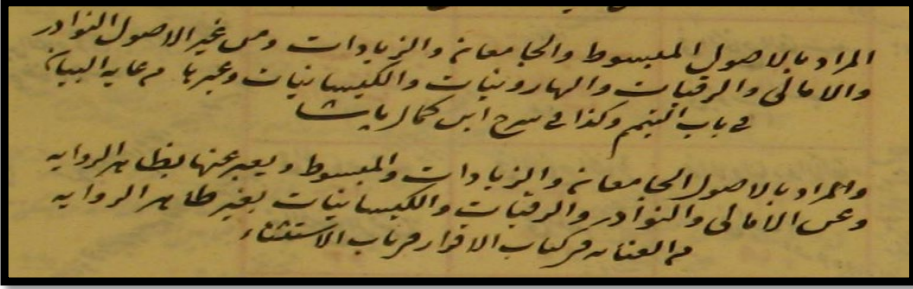
35 Molla Fenârî, *Vüṣûlü'r-revâyi' fi havâṣi Fuṣûlü'l-bedâyi'* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 941). (وصول الروايع في حواشي فصول البواع للعلامة القناري صاحب الفصول، جمعها الفاضل محمد شاه ابن المصنف رحمه الله)

36 Hanefî mezhebinde genellikle fakiherin seçme fetvalarını içeren birçok fevâid eseri bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Ebü'l-Hasan Ali b. Sa'îd er-Rüstüfağnî (ö. 345/956), Ebû Ca'fer el-Hindüvânî (ö. 362/973), Ebü Ali en-Nesefî (ö. 424/1033), Şemşüleimme el-Halvânî (ö. 452/1060 [?]) ve Ali es-Şuğdfî'nin (ö. 461/1068) fetvalarını içeren fevâid eserleri sayılabilir.

758/1357) *el-Hidâye* şerhi *Ġāyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân* ile Bâbertî'nin *el-Înâye*'sinden alınarak aktarılan fevâid kaydını zikredebiliriz.

Resim 17: *Zâhirü'r-rivâye* ve *gayru zâhiri'r-rivâye* eserlerine dair *Ġāyetü'l-beyân*'dan "matlab" başlığı altında aktarılan fevâid kaydı.³⁷

Resim 18: *Zâhirü'r-rivâye* ve *gayru zâhiri'r-rivâye* eserlerine dair *Ġāyetü'l-beyân* ile *el-Înâye*'den aktarılan bir diğer fevâid kaydı.³⁸

5. Minhüvât

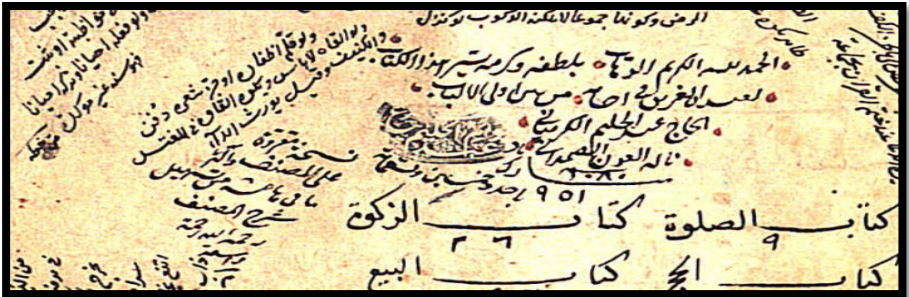
Arapça'da "ondan" anlamına gelen "minhu" (منه) kelimesinin çoğulu olan minhüvât (مِنْهُوَات) yazma eserlerin kenarında yer alan notlardan müellife ait olanları ifade etmek üzere notun sonuna konulan bir kısaltmadır. Bu notlar bizzat müellif tarafından yazılmış olabileceği gibi derste hocanın söylediklerini not eden öğrenciler tarafından veya müellifin diğer eserlerinden alınarak

37 Muhammed b. Abdillâh et-Timurtâşî el-Gazzî, *Fetâva't-Timurtaşî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, 1212), 187b. Ayrıca bk. Emîr Kâtib el-İtkânî, *Ġāyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*, thk. Merkezî'd-dirâsât ve'l-buhûs (Kahire - Havallî: İlmü'l-İhyai't-Türas ve'l-Hidemati'r-Rakmiyye - Dârü'z-Ziyâ', 1444/2023), 1/284. (ومن غير رواية) مطلب: المراد من رواية الأصول وهي ظاهر الرواية: رواية الجامع الصغير والجامع الكبير والمبسوط. (ومن غير رواية) (الأصول وهي غير ظاهر الرواية: رواية النوادر والأمالى والواقعات والكيسانيات والهارونيات وغيرها).

38 Ali Efendi Kinalızâde, *Tabakâtü'l-mesâil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2062), 8a. Ayrıca bk. İtkânî, *Ġāyetü'l-beyân*, 1/284, 12/406; Muhammed b. Mahmûd Ekme-lüddîn el-Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/371. (المبسوط والجامعان) المراد بالأصول: النوادر والأمالى والواقعات والهارونيات والكيسانيات وغيرها. (ومن غير الأصول: الجامعان والزيادةات والمبسوط ويعبر عنها بظاهر الرواية، وعن الأمالى والنوادر والرقبات والهارونيات والكيسانيات وغيرها بغير ظاهر الرواية. عناية، في كتاب الإفراج في باب الاستثناء).

da yazılmış olabilir. Genellikle Osmanlı dönemine ait yazmalarda görülen ve acem kültürüne ait olduğu anlaşılan bu notlar, metin içerisinde kapalı kalan bazı hususları açıklamak, ilave bilgiler vermek, çeşitli itirazları gündeme getirmek veya cevaplamak gibi farklı sebeplerle konulabilmektedir.³⁹ Bu makalede müellifin eserde geçen konuları şerh sadedinde yazdığı minhüvât ile eserde üstü kapalı olarak görüşlerine atıf yapılan veya eleştirilen muhatapları deşifre eden minhüvât dikkate alınmıştır. Müellifin eseri şerh sadedinde düştüğü minhüvât eserin daha kolay anlaşılmasını sağladığı için eserden bilgi yönünden istifadeyi kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde kitap içerisinde adı anılmadan görüşleri eleştirilen kişilerin isimlerinin minhüvât olarak verilmesi, müellifin konu hakkında açıklamalarda bulunan ulemanın görüşlerine ne kadar vakıf olduğunu gösterir. Bu tür notlar konuya dair açıklama yapan ulema ağının açığa çıkarması açısından da önemlidir. Böylece diğer kaynaklara başvurmadan ilgili konuda kimlerin ne dediğini tespit etmek mümkün olabilmektedir.

Örnek-8: Bir tür şerh mahiyetinde yazılmış minhüvâta örnek olarak Şeyh Bedreddin'in *Letâifü'l-işârât* isimli fıkıh eserinin kenarına düştüğü 350 kadar minhüvât kaydını gösterebiliriz. Nüshanın zahriyesinde yer alan notta da ifade edildiği üzere müellif bu notlara daha sonra *et-Teshîl* isimli şerhte de yer vermiştir.⁴⁰

39 Minhüvât hakkında bilgi için bk. Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli - M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik, 2017), 106; Şükrü Özen, "Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji Usûl Mes'elesi 3 İstihşan - Metin Tenkidi - Tebliğ Metodolojisi*, ed. İsmail Kurt vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 460; Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 111-112; Ençakar, "Osmanlı'da Şerh-Haşiye Geleneği: Dürer Haşiyeleri Örneği", 25-26. Minhüvâtın mahiyetine dair belli bir eser üzerinden yapılmış iki farklı çalışma için ayrıca bk. Mustafa Altuğ Yayla, "Minhuların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lâmiî Çelebi Evliyâ Tabakâtı Tercümesini Neden 'Dipnot'landırdı?", *Kebikeç* 51 (2021), 77-94; Songül Karaca, "Minhüvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütûhu'l-Mücâhidîn Örneği", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 71 (2021), 163-180.

40 *et-Teshîl* İSAM tarafından 2019'da yayımlanmıştır. Minhüvâtıyla birlikte tahkik edilen *Letâifü'l-işârât*'ın da 2024 yılı içinde İSAM tarafından yayımlanması planlanmaktadır.

Resim 19: *Leṭâifü'l-işârât'* in müellife okunduğunu ve içinde yer alan min-hüvâtın birçoğunun şerhte yer aldığını gösteren zahriye kaydı.⁴¹

Örnek-9: Bir tür şerh mahiyetinde yazılmış minhüvâta ikinci bir örnek olarak Molla Fenârî'nin *Fuṣûlü'l-bedâyi'* isimli eserini gösterebiliriz. Yukarıda geçtiği üzere daha sonra oğlu Şah Mehmed Fenârî bu notları toplayarak müs-takil haşiye haline getirmiştir.

Resim 20: *Fuṣûlü'l-bedâyi'* in minhüvâtıyla birlikte müellif nüshasından istin-sah edilip müellife okunduğunu gösteren ferağ kaydı.⁴²

Örnek-10: Müellifin kitapta adını vermeden görüşlerini naklettiği veya eleştirdiği kişilerin kim olduğunun tespiti hem konu hakkında kimlerin görüş belirttiğini öğrenebilmek hem de ilgili kaynaklara müracaat ile konuyu etraf-lıca araştırabilmek açısından faydalı olmaktadır. Metin içinde kendisinden üstü kapalı bahsedilen kişilerin adlarının müellif tarafından derkenarda ve-rilmesi Osmanlı uleması tarafından yazılan şerh ve haşiyelerde sıkça rastla-nan bir minhüvât türüdür. Örneğin Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-ḥükkâm'* üze-rine Vankulu Mehmed (ö. 1000/1592), Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631), Nûh b. Mustafa (ö. 1070/1660) tarafından yazılan hâşiyelerde (so-nuda "minhu" kaydı düşülmeden yazılmış) bu tür minhüvât çok fazla yer alır.⁴³ Bu kayıtlar müellifin konu etrafında oluşan tartışmalara ve literatüre ne kadar vakıf olduğunu göstermesi ayrıca müellifin muhatap aldığı ulema ağını deşifre etmesi yönüyle esere ayrı bir değer katmaktadır.

41 Mahmûd b. İsrâîl eş-Şeyh Bedruddîn, *Leṭâ'ifü'l-işârât'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 838), zahriye varâğı. (نسخة مقروءة على المصنف، وأكثر ما في هامشه من السهيل شرح المصنف رحمه الله رحمة واسعة)

42 Bu nüsha geride telif tarihi bölümünde geçmişti. Nüsha için bk. Molla Fenârî, *Fuṣûlü'l-bedâyi'* (Murad Molla, 704), 240a.

43 Bununla birlikte bu haşiyelerin Osmanlı zamanında yapılmış neşirlerinde bu kayıtlara yer verilmemiştir.

بغير الأحكام وتوجه نحو الشروع في المراكمة الطهارة
 قيل إضافة من قبيل إضافة خاتمة فضة ويحتمل أن يكون بمعنى
 اللام اعترض عليه بأن كونها من قبيل خاتمة فضة غير جائزاً
 بل من حينئذ أن يكون المضاف من جنس المضاف إليه وهذا لا
 مولانا الشيباني
 بقاضى زاده

هذا شايع في كلامهم وأما ما قيل من أن المراد من الكتاب الأثر
 مولانا الشيباني
 رحمه الله

الألفاظ وقد مر مباحث اسم وقال صاحب المصايد إنه أيضاً
 يقال طهارة وطهارة قولهم وخلافنا الدنس قيل كان الآسن
 أن يقول خلافنا القذارة فإن الدنس لا يخالف الطهارة فإن
 مولانا الشيباني
 بقاضى زاده
 والظاهر من الطهارة الطهارة
 الشروط من الطهارة
 كونها من جنس المضاف إليه

الشارح في قوله لكونها اسم جنس فقال بعضهم أنه علة
 لقوله لا يثنى ولا يجمع الكنى بعد تقييد بالتعليل الأول
 وبعضهم أنه علة لقوله لا يثنى ولا يجمع وأول خبر لكونها
 مولانا يعقوب
 باسأ وبقاضى زاده
 وغيره

Resim 21-25: Vankulu'nun *Nakdû'd-Dürer* isimli eserinin içinde adını vermiş kim olduğunu kenarda açıkladığı, içlerinde Musannifek (ö. 875/1470), Ya'kûb Paşa (ö. 891/1486), Kınalızâde (ö. 979/1572) ve Kadızâde (ö. 988/1580) gibi meşhur Osmanlı ulemasının isimlerinin yer aldığı minhüvât.⁴⁴

أو الغنمية كما فكله بعضهم بمعنى أن الكتاب في عرف المصنفين مسائل اعتبارية
 مستقلة شملت ادعاءً أولاً حتم أن كان الكلام في الفقه كما في ما نحن فيه من المعنى
 على تقليد المسائل الفقهية ليخرج المسائل الجزئية وغيرها وإن كان في الضوم لا
 كان المعنى على تقليد المسائل الجزئية ليخرج المسائل الفقهية وغيرها قال
 بعض المحققين ذكر الفقهية يقتضى أنه عرف نوعاً من الكتب وليس بالمشهور
 عند أرباب المتاريف فكان حذفه أولى يقع التعريف للعقيدة الصادقة بهذا
 أصل الدين الباقوف
 الشيخ قاسم بن
 قضاة بن

الاولا انه اعتبر مستقلاً لكونه المقصود الاضلى ومن الغنح عليه باب من الغداية
 لا يخفى عليه كما في هذا الكلام من الكفاية ومن رام التفصيل والنهاية فعلته
 ان يتفستك بالعبارة قال بعض العلماء لا حاجة الى ان يقال اعتبارت مستقلة
 لان المراد بالاستقلال عدم توقف تصور المسائل على غيرها ولا شئ بعدها
 وكتاب الطهارة كذلك لا الاصل له وعدم التبعية انتهى وتبعه بعضهم حيث
 قال وصحى بالاستقلال عدم توقف تصور مسائل على شئ قبله وبعده الاصل له
 الشيخ زين بن
 الشيخ عمر بن

44 Vankulu Mehmed Efendi, *Nakdû'd-Dürer* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 003), 5b-6a.

Resim 26-27: Nuh b. Mustafa'nın *Netâicü'n-nazar fî havâşî'd-Dürer* isimli eserinin içinde adını vermeyip kim olduğunu kenarda açıkladığı, içlerinde Ekme-lüddîn el-Bâbertî (ö. 786/1384), Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474), Zeynüddîn İbn Nüceym (ö. 970/1563) ve Sirâcüddîn Ömer İbn Nüceym (ö. 1005/1596) gibi meşhur Hanefî ulemasının isimlerinin yer aldığı minhüvât.⁴⁵

6. Müellif Hattı, Mukabele, Tashih, Kıraat, Rivayet ve İcazet Kayıtları

Bu tür kayıtlar eserden çok eserin bu kayıtları taşıyan ilgili nüshalarıyla alakalı olup, ilgili nüshanın diğer nüshalara göre daha nitelikli olduğunu gösterir. Buna göre eserin müellif hattı olduğunu gösteren kayıtlar, müellif nüshasına mukabele edildiğini, oradan tashih edildiğini veya müellife okunduğunu gösteren mukabele, tashih ve kıraat kayıtları ile eserin kendilerinden aktarılan alimlerin isimlerine yer verilen rivayet ve icazet kayıtlarını içeren nüshalar, bu kayıtları içermeyen nüshalara göre daha nitelikli kabul edilmektedir. Zira bu tür kayıtları içeren nitelikli nüshalarda eksik, fazla veya yanlış bulunma ihtimali diğer nüshalara göre çok daha düşüktür. Akademik çalışmalar ve ilmî kriterlere uygun tahkikli neşir faaliyetleri için bu kayıtları içeren nüshaları tercih etmek gerekir.⁴⁶ Bu tür nüshalar dikkate alınmadan yapılacak tahkik, tercüme veya akademik çalışmalarda nüshalardan kaynaklanan eksik veya hatalar kaçınılmaz olmaktadır.⁴⁷ Ehil olmayan müstensihler tarafından çoğaltılan nüshalarda birçok yanlışlar bulunduğu ve bu tür kötü nüshaların doğru bilginin aktarılmasının önünde büyük bir engel oluşturduğu ilim ehli tarafından bilinen ve zaman zaman istinsah ettikleri nüshaların sonuna düşükleri kayıtlarda da dile getirdikleri tarihi bir gerçektir. Aşağıda önce kifa-yetsiz müstensihlerin bu hatalarını dile getiren Muhammed b. Ali isimli bir zatın Receb 985'te istinsah ettiği *Şerhü'l-Vikâye* nüshasının sonuna düştüğü uzunca bir kayıt örneğine sonra da nitelikli nüsha örneklerine yer verilmiştir.

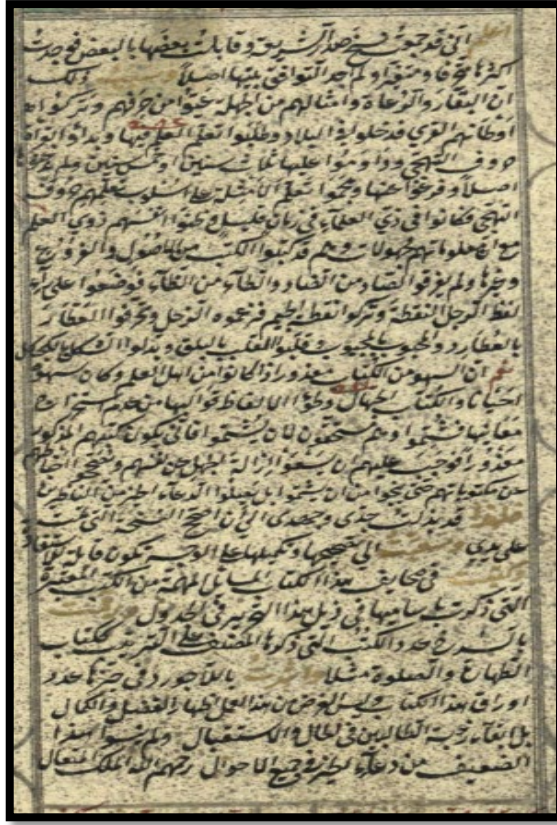
Örnek-11: Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyu okutulmuş *Şerhü'l-Vikâye* isimli Hanefî fihhına dair yazdığı eserin Receb 985'te istinsah edilmiş bir nüshasının sonunda Muhammed b. Ali kitabın birçok nüshasını toplayıp karşılaştırdığını ve çoğunun yanlış olduğunu, nüshaların birbirine hiç uymadığını söyler. Bunun sebebi olarak da köylerde koyun ve sığır çobanlığı yapan bazı kimselerin işlerinden bıkip şehre indiklerini, üç-beş sene okuma-yazma öğrenmeye çalışıp pek başarılı olamadıklarını, aynı

45 Nuh b. Mustafa, *Netâ'icü'n-nazar fî havâşî'd-Dürer* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 652), 6b.

46 Bk. Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, 31-34.

47 Nitelikli nüshalar kullanılmadan yapılan tercüme ve tahkikli neşir faaliyetlerinde karşılaşılan bazı eksik ve hatalara dair bir değerlendirme için bk. İltaş, "Giriş", 1/61-66; a.mlf., "ملاحظات عامة", "حول الأخطاء الواقعة في تحقيقات المرأة ملا خسرو", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (2023), 291-338.

şekilde biraz *el-Emsile* de okuduktan sonra kısa zamanda ulema kisvesine bürünüp fıkıh ve usûl-i fıkıh kitaplarını çoğaltmaya başladıklarını; fakat anlama vakıf olmadıkları için kelimelerin noktalarını yanlış yazdıklarını, harflerin yerini değiştirip çok fazla tahrif ve tashif yaptıklarını ve bu sebeple çok eleştirildiklerini aktarmaktadır. Nüshaların bu durumunu üzülererek müşahede eden Muhammed b. Ali *Şerhü'l-Vikâye'*yi kendisi istinsah etmek zorunda kaldığını ve hatasız bir nüsha oluşturabilmek için elinden gelen tüm gayreti sarf ettiğini söyler. Sadece nüshayı istinsah etmekle de yetinmeyip alanın muteber kitaplarından önemli gördüğü meseleleri de derkenara not ettiğini ekler. Yine kendi ifadesine göre tüm bunları yaparken derdi, ilim ve fazilet sahibi olduğunu ispat etmek değildir, aksine şimdi ve gelecekte ilimle iştilgal edenlerin gayretini canlı tutmak ve bu tür hatalı nüshalar yüzünden heveslerinin kırılmasını önlemektir.⁴⁸

48 Ubeydullâh b. Mes'ûd Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, 4594), 256b. Muhammed b. Ali'nin bu notu üzerinden istinsah hataları hakkında kaleme alınmış bir yazı için bk. Orhan Ençakar, "İstinsahtan Neşre Kitabın Bitmeyen Çilesi", *İSAM* (Erişim 28 Haziran 2024).

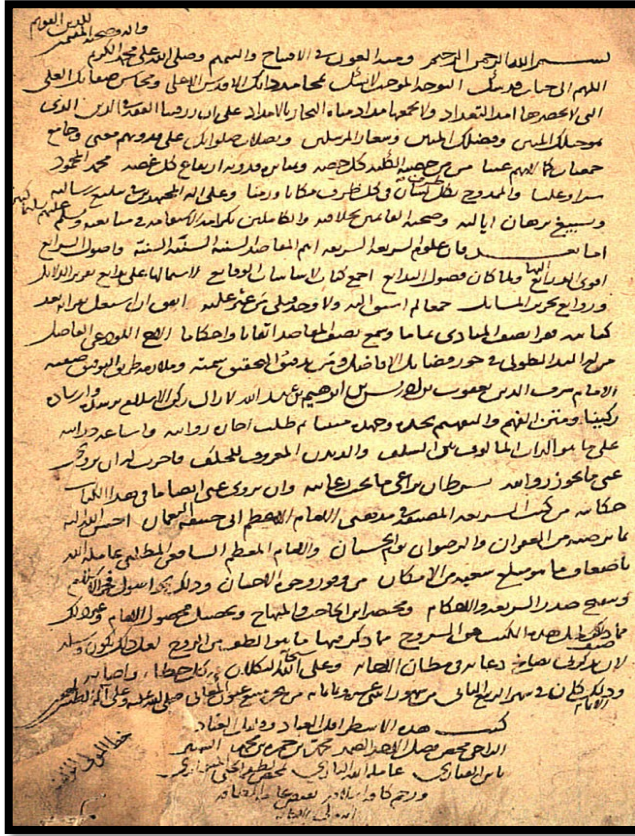
Resim 28: Kifayetsiz müstensihlerin kopyaladıkları nüshalarda çok fazla hata olduğuna dair düşünülmüş tarihi bir kayıt.⁴⁹

Örnek-12: Müellif hattı nüshalara, müellif nüshasına mukabele edilip, oradan tashih edilmiş ve müellife okunmuş nüshalara örnek olarak geride geçen Molla Hüsrev'in Resim-2, 3, 7 ve 8'deki müellif hatlı nüshaları ile Molla Fenârî'nin müellif nüshasından yazılıp, mukabele ve tashih edildikten sonra müellife okunan Resim-9, 10 ve 11'deki *Fuşûlü'l-bedâyi'* nüshalarını örnek verebiliriz.

Örnek-13: Eserin müellife okunduğunu ve sonrasında kendisinden rivayet etmek üzere izin alındığını gösteren icazet kaydına örnek olarak Molla Fenârî'nin Resim-10 ve 20'de geçen *Fuşûlü'l-bedâyi'* nüshasının başında yer alan icazeti örnek verebiliriz. Molla Fenârî'nin pek okunaklı olmayan hattıyla yazdığı bu icazet bize eser ve nüsha hakkında önemli bilgiler vermektedir. Öncelikle icazette yer alan bilgilerden *Fuşûlü'l-bedâyi'*'nin, mukaddimesinde nazım halinde kısaca değinilen, temel kaynaklarını öğreniyor ve eserin Hanefî ve Şâfiî fıkıh usüllerini cem eden bir çalışma olduğunu anlıyoruz. Müellifin kendi ifadesine göre bu eserin temel kaynakları arasında Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *el-Usûl*'ü, Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenkihü'l-uşûl*'ü, Seyfüddîn el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) *el-İhkâm fi uşûli'l-aḥkâm*'ı, İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Muhtaşar*'ı, Sirâceddin el-Urmevî (ö. 682/1283) *et-Taḥşil mine'l-Maḥşûl*'ü gibi alanın önemli eserleri yer almaktadır. Nüshaya dair de Rebiülâhir 812 tarihinde tamamlandığı ve Molla Fenârî'nin eserin bir kısmını kendisine okuyan, diğer bir kısmını da dinleyen talebesi Ya'kûb b. İdrîs'e (ö. 833/1429) rivayet izni verdiği bilgisi yer almaktadır.

49 Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye* (Nadir Eserler, 4594), 256b.

اعلم أني قد جمعت نسخ صدر الشريعة، وقابلت بعضها بالبعض، فوجدت أكثرها متحرّجاً ومتغيراً، ولم أجد التوافق بينها أصلاً. وسبب ذلك أن البقار والرعاة وأمثالهم من الجهلة عيوا من جرفهم، وتركوا أوطانهم القرى، فدخلوا في البلاد، وطلبوا تعلّم العلم فيها، وبدأوا بقراءة حروف التهجّي، وداوموا عليها ثلاث سنين أو خمس سنين ولم يدعونها أصلاً، وهم قد كتبوا الكُتب من الأصول والفروع وغيرها ولم يُقرّوا الصاد من الضاد، والطاء من الظاء فوضعوا على راء لفظ "الرجل" النقطة وتركوا نقطة الجيم فزعموه الزحل، وتحرفوا العطار بالطار، والحبوب بالجبوب، وقلّبوا القلب بالبق، وبدّلوا الشكل بالكحكل. نعم أنّ السهو من الكُتاب معذور إذا كانوا من أهل العلم وكان سهوه أحياناً، والكُتاب الجهال وطلوا الأنفاظ قولبتها من عدم استخراج معانيها، فشيئوا وهم مُستحقّون لأن يُشتموا، فأني يكون كُتبتهم المذكور معذوراً، فوجب عليهم أن يسعوا إزالة الجهل عن أنفسهم، ويصحبوا أحياناً عن مكتوباتهم، حتى ينشأوا من أن يُشتموا؛ بل يصلوا الدعاء الخير من الناظرين. فلهدا قد بذلت جدي وجهدي إلى أن أصحح النسخة التي تمت على يدي. وسعيث إلى تصحيحها وتكميلها على الوجه تكون قابلة للاستفادة. وكتبت في صحائف هذا الكتاب المسائل المهمة من الكتب المعترّة التي ذكرت بأساميها في ذيل هذا التحرير في الجدول. ووقعت بالشرح عدد الكُتب التي ذكرها المصنّف على الترتيب، ككتاب الطهارة والصلاة مثلاً. وأشرت باللاجورد في حيزها عدد أوراق هذا الكتاب. وليس الغرض من هذا العمل إظهار الفضل والكمال؛ بل إيقاظ رغبة الطالبين في الخال والاستقبال، ولم يتسوّ هذا الضعيف من دعاء الخير في جميع الأحوال، رحمه الله الملك المتعال. كاتبه محمد بن علي الحقيير.

Resim 29: Molla Fenârî'nin Rebiülâhîr 812'de kendi hattıyla yazdığı icazet.⁵⁰

50 Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâiyi* (Murad Molla, 704), 1a.

Bism Allah الرحمن الرحيم، ومنه العون في الانتحاح والتنميم، وصلى الله على محمد الكريم، وآله وصحبه المقيمين للدين القويم، اللهم إلى جناب قدسك التوجه الموجب لأُنَيْسِكَ، بمحامد ذاتك الأقدس الأعلى، ومحاسن صفاتك العلى، التي لا يحصرها أمد العداد، ولا يجمعها مداد البحار بالإمداد، على أن رزقتنا الفقه في الدين، الذي هو جبلت المتين، وفضلت المبين، وشعار المرسلين، وبيانات صلواتك على قُدُومك معني، وجامع جمعيات كمالهم عياناً، من مَن حصته الكلية كلُّ حصة، ومثابرة قدوته ارتفاع كل عُصَّة، محمد المأمود سرّاً وعياناً، والممدوح بكل طرف لسان في كل طرف مكاناً وزماناً، وعلى آله المجتهدين في تبليغ رسالته وتسبيح برهانه

وأما بعد، فإن علوم الشريعة أهم المقاصد الشَّيْبَةِ الشَّيْبَةِ أصول الشرائع أقوى الذرائع إليها، ولما كان فصول البدائع أجمع كتاب لأساسات الوقائع لاشتمالها على بدائع تقرير الدلائل، وروائع تحرير المسائل، مجعلاً من أسبق إليه ولا يُجَدُّ قبلي من عثر عليه، اتفق أن اشتغل بقراءته بعد كتابته، فقرأ نصف المبادئ تمامًا، وجمع نصف المقاصد إتماماً وإحكاماً، الأخ اللؤدعي الفاضل من له البُدُ الطويل في خوز فضائل الأفاضل، ومَن تدقيق التحقيق بمنه، وملازمة طريق التوفيق صفته، الإمام شرف الدين يعقوب بن إدريس بن إبراهيم بن عبد الله [ت. 833هـ/1429م]، لا زال ركن الإسلام برشده وإرشاده ركيناً، ومثي الفهم والتفهيم بجده وجهده متيناً.

ثم طلب إجازة روايته وإشاعة درايته، على ما هو الدأب للمؤلف بين السلف، والديدن المعروف للخلف، فأجزته له أن يروي عني ما يجوز روايته، بشرط أن يراعي ما يجب رعايته، وأن يروي عني أيضاً ما في هذا الكتاب حكاية من كتب الشريعة المصنفة، في مذهبي الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان، أحسن الله إليه ما يرضيه من الغفران والرضوان يوم الحساب، والإمام العظيم الشافعي المطلي، عامله الله بأضعاف ما هو مبلغ سعيه من الإمكان، من وفور وجوده الإحسان، وذلك نحو أصول فخر الإسلام وتقيق صدر الشريعة والإحكام ومختصر ابن الحاجب والمنهاج وتحصيل محصول الإمام وغير ذلك، مما صَيِّفَ حلل هذه الكتب من الشروح، مما ذكر فيها ما هو الأنظف من الروح، لعل ذلك يكون وسيلة، لأن يذكري بصالح دعائه في مظان الإجابة، وعلى الله سبحانه التكلان في كل خطأ وإصابة. وذلك الإتمام كان في شهر الربيع الثاني من شهر رجب سنة ثمانمائة من هجرة منبع عيون المعاني صلى الله عليه وعلى آله الطيبين أجمعين.

Sonuç ve Değerlendirme

Yazma eserlerde *derkenar notları*, *kuyûdât* gibi terimlerle ifade edilen metin dışı kayıtları Hanefî mezhebi geç dönem (9-11. / 15-17.) bazı fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinin üzerinden incelediğimiz bu çalışmamızda bu eserlerin az sayıda yazma nüshasında yer alıp, diğer yazma ve matbu nüshalarında bulunmayan eser ve nüshaları hakkında tarihî ve ilmî değere sahip önemli kuyûdâtın bulunduğu görülmüştür. Yazılış gayelerine göre farklı türlere ayrılıp kıraat, ri-vayet, icazet, minhüvât, mütalaa, fevâid, mukabele, tashih, ferağ, fihrist vb. isimlerle anılan bu kuyûdâtı topladığımızda ortaya ilgili eserler ve nüshaları hakkında önemli bilgiler çıkmıştır.

Ferağ kayıtları üzerinden yapılan araştırma bizlere, müellifin eserlerinin kronolojisini, eserlerini telif dönemini, farklı tarihlerde birkaç defa istinsah ettiğini, okuttuğunu, üzerinde değişiklik yapıp farklı versiyon oluşturduğunu tespit etme imkanını vermiştir. Tüm bu bilgilere sahip olmamız müellifin görüşleri üzerine yapılacak bir çalışmada görüşlerini tarihi sırasına göre takip etmeyi ve böylece konuyla ilgili fikir ve görüşlerindeki gelişim ve değişimi görmemizi sağlayacaktır. Aksi takdirde hangi eserindeki görüşün ilk veya son olduğunu tespit etmek ve görüşleri hakkında sağlıklı bir yorum yapmak pek mümkün olmayacaktır.

Eserin telifinde istifade edilen kaynakları gösteren ve genellikle bir tablo halinde verilen kayıtlar, müellifin kullandığı kaynakların ismini ve türünü tespit etme imkanını verdiği gibi kaynakları üzerinden eserde yer alan bilgiler hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmayı da kolaylaştırmaktadır. Örneğin İbn Âbidîn, Molla Hüsrev'e ait *Ğurerü'l-ahkâm*'ın muteber metinler arasında sayılamayacağını iddia etmiş ve gerekçe olarak eserde fetva kitaplarından alınmış çok fazla mesele olmasını ileri sürmüştür. *Ğurerü'l-ahkâm*'ın müellif hatlı bir nüshasında eser telif edilirken istifade edilen metin, şerh ve fetva kitaplarının isimlerini içeren bir tablo vardır. Tabloda 7 metin, 17 şerh ve 18 fetva kitabı yer almaktadır. Bu tabloda fetva kitaplarının çoğunlukta olması İbn Âbidîn'in muhtemelen bu nüshayı görmeden yaptığı tespitin doğru olduğunu göstermiştir.

Çalışma nüshalarda eserin orijinalliğine dair düşünülmüş önemli karşılaştırma notlarının varlığını tespit etmemizi de sağlamıştır. Böylece bazı eserlerin aslında tam olarak müelliflerine ait olmadığı ve daha meşhur başka müelliflerin eserlerinden istifadeyle hazırlandığı tespit edilmiştir. Örneğin Kınalızâde Ali Efendi'nin Hanefî mezhebi mesail tasnifine dair yazdığı *Tabakâtü'l-mesâil* isimli meşhur risalesini aslında Kasım b. Kutluboğa'nın tuttuğu notlarından hareketle yazdığını eserin 30 küsür nüshasından sadece birinde yer

كتب هذه الأسطر أقل العباد وقليل العتاد، الراجي محض فضل الأحد الصمد، محمد بن حمزة بن محمد الشهير بابن الفناري، عامله الباري، بمحض لطفه الخفي المشواري، ورحم كافة أسلافه، بفيض عامة أطفائه، إنه ولي الإجابة.

alan bir kayıttan öğrendik. Yine bu karşılaştırma notları sayesinde Mehmed Şah Fenârî'nin babası Molla Fenârî'nin *Fuşûlü'l-bedâyi'* isimli eseri üzerine yazdığı haşiyenin aslında kendisine ait olmadığını, babasının minhüvâtından derlediğini gördük.

Çalışmada dikkat çekilen bir diğer kayıt türü ise eserlerde geçen bazı önemli bilgilerin kaydedildiği fevâid kayıtları olmuştur. Eserlerin baş veya son taraflarına düşülen bu fevâid kayıtları sayesinde ilgili alanda önemli sayılan bazı bilgilerin hangi kitaplarda bulunduğunu veya ilgili eserin diğer eserlerde pek bulunmayacak ne gibi önemli bilgileri içerdiğini kolaylıkla tespit etme imkanına sahip olmaktadır.

Çalışmada ele alınan ve eserleri bilgi ve kaynak değeri açısından değerli kılan bir diğer kayıt türü de hiç şüphesiz müellif tarafından yazılan minhüvât olmuştur. Bunlardan özellikle eseri şerh eder mahiyette olanları eserin daha kolay anlaşılmasını sağladığı için dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan eserde fikir ve görüşleri üstü kapalı eleştirilen ulemanın isimlerinin açıklandığı bir minhüvât türünün Osmanlı ulemasında sıklıkla kullanıldığı da tespit edilmiştir. Bu tür notlar konuya dair açıklama yapan ulema ağını deşifre etmesi ve müellifin konu hakkında dile getirilen görüşlere ne kadar vakıf olduğunu göstermesi açısından esere değer katmaktadır.

Son başlıkta ele aldığımız kayıtlar ise daha çok eserin nüshalarının ilmî değerini gösteren türden kayıtlar olmuştur. Eserin müellif hattı olduğunu gösteren kayıtlar, müellif nüshasından yazıldığını, müellif nüshasına mukabele edilip oradan tashih edildiğini veya müellife okunduğunu gösteren mukabele, tashih ve kıraat kayıtları ile eserin rivayet ve icazet kayıtlarını içeren nüshalar, bu kayıtların yer almadığı diğer nüshalara göre daha niteliklidir. Eser hakkında yapılacak akademik çalışma, tercüme veya tahkikli neşirlerin ilmî kriterlere uygun olması için bu nitelikli nüshaların üzerinden yapılması gerekmektedir. Zira bu tür nitelikli nüshalarda hata payı diğerlerine göre çok daha az olmaktadır.

Sonuç olarak yazma eserler üzerine yapılan çalışmalar arttıkça, kapsamlı bir nüsha taraması yapılmadığı için tespit edilemeyen, metnin bir parçası olmadığı için ihmal edilen veya gözden kaçan bu tür tarihî ve ilmî öneme sahip birçok metin dışı kaydın yazma eserlerde bulunduğu gerçeği daha iyi anlaşılır hale gelmektedir. Böylece bu tür kayıtlara ulaşabilmek için detaylı yazma katalogları hazırlanmanın, araştırmalarda klasik eserlerin matbu nüshaları yanında yazma nüshalarına da kullanmanın gereği daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıtların eserin herhangi bir nüshasında yer alma ihtimalinin yüksek olması sebebiyle klasik eserler üzerinden yapılacak akademik çalışma, tercüme ve tahkikli neşir faaliyetlerinde bu eserlerin ulaşılabilen tüm yazma nüshaları incelemenin önemi her geçen gün daha da aşikâr olmaktadır. Bun-

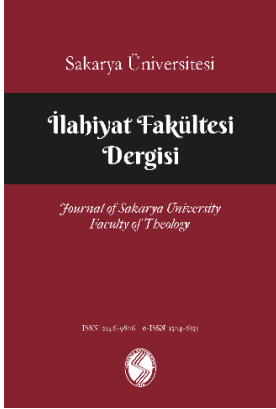
ların bir neticesi olarak da daha önce yapılmış birçok akademik çalışma, tercüme ve tahkikli neşrin bu kayıtlar ışığında tekrar gözden geçirilerek geliştirilmesi ve yenilenmesi ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Akay, Sedat. "Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmece: Kesirlerle Tarih". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023), 712-729.
- Bedruddîn, Mahmûd b. İsrâîl eş-Şeyh. *Letâ'ifu'l-işârât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 838.
- Coşan, M. Esad. "Bazı Yazmalarda Görülen Bilmeceli Tarih Kayıtları I-II". *Akademik Makaleler*. 83-102. İstanbul: Server İletişim, 2009.
- Deliçay, Tahsin. "Mehmed Şah Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/529-530. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ekmelüddîn el-Bâbertî, Muhammed b. Mahmûd. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- el-Lecnetü'l-İlmiyye. "Mukaddime". *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-aḥkâm*. mlf. Molla Hüsrev. 17-106. İstanbul: Merkezü Harf, 1443/2022.
- Ençakar, Aziz. "Niğdeli Kara Ya'kûb". *Academia*. Erişim 16 Temmuz 2024. https://www.academia.edu/121775793/Makale_Kara_Yakub_Encakar
- Ençakar, Orhan. *Haneî Mezhebi Nevâdir Literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ençakar, Orhan. "İstinsahtan Neşre Kitabın Bitmeyen Çilesi". *İSAM*. Erişim: 28 Haziran 2024. <https://bulten.isam.org.tr/istinsahtan-nesre-kitabin-bitmeyen-cilesi/>
- Ençakar, Orhan. "Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) Tabakâtü'l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili". *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 97-143.
- Ençakar, Orhan. "Molla Hüsrev'e Nispet Edilen Eserlere Dair Bir Tespit ve Tasnif Denemesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 25 (Ekim 2023), 123-141.
- Ençakar, Orhan. "Osmanlı'da Şerh-Haşiye Geleneği: Dürer Haşiyeleri Örneği". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh*. ed. Mürteza Bedir vd. 13-45. İstanbul: İSAR Yayınları, 2022. FSMVÜ, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi. "Yazma Eser Sempozyumları". Erişim 05 Temmuz 2024. yes.fsm.edu.tr
- Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. çev. Ali Benli - M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik, 2017.
- Gazzî, Muhammed b. Abdillâh et-Timurtâşî. *Fetâva't-Timurtâşî*. Ankara: DİB Kütüphanesi, 1212.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dımaşkî. *Şerhu 'Ukûdi resmi'l-müffî*. Ankara: TDV Yayınları, 1442/2021.
- İltaş, Davut. "Giriş". *Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl - Mir'âtü'l-uşûl fi şerhi Mirkâti'l-vüşûl*. mlf. Molla Hüsrev. 23-69. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024.
- İltaş, Davut. "ملاحظات هامة حول الأخطاء الواقعة في تحقيقات المرأة للأخسر". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (2023), 291-338.

- İpek, Nimet - Bostan, Serra. "Zarfin Ehemmiyeti: Süheyl Ünver'in Yazma Kitap Kılavuzu Adlı Eseri ve Yazmaların Kataloğlanmasına Dair Önerileri". *Kadim* 7 (Nisan 2024), 129-156.
- İtkânî, Emîr Kâtib. *Ġâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*. thk. Merkezü'd-dirâsât ve'l-buhûs. Kahire - Havallî: İlmü'l-İhyai't-Türas ve'l-Hidemati'r-Rakmiyye - Dârü'z-Ziyâ', 1444/2023.
- Karabey, Turgut. "Tarih Düşürme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karaca, Songül. "Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütûhu'l-Mücâhidîn Örneği". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 71 (2021), 163-180.
- Kâtib Çelebi. *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. thk. Mahmud 'Abdülkâdir el-Arnaût. İstanbul: Ma'hedü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye - İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010.
- Kâtib Çelebi, Muştâfâ b. 'Abdullâh Hâcî Hâlife. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Muşennâ, 1941.
- Kavak, Özgür. "Bir Osmanlı Aliminin Bir Ömre Yayınlan Okuma Serüveni: Veliyyüddin Carullah Efendi'nin Fürû-i Fıkıh Eserlerine Düştüğü Notlar". *Osmanlı Kitap Kültürü Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. 211-267. Ankara: İlem Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Kınalızâde, Ali Efendi. *Tabakâti'l-mesâil*. Ankara: DİB Kütüphanesi, 1212, 186a-187b.
- Kınalızâde, Ali Efendi. *Tabakâti'l-mesâil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2062, 7b-8a.
- Köksal, Asım Cüneyd. "Veliyyüddin Cârullah Efendi'nin Fıkıh Usulüne Dair Notları". *Osmanlı Kitap Kültürü Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. 201-210. Ankara: İlem Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- Mehmed Şah Fenârî. *Hâşiye 'alâ Fuşûli'l-bedâyi'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 476.
- Molla Fenârî. *Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 202.
- Molla Fenârî. *Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 704.
- Molla Fenârî. *Fuşûlü'l-bedâyi' fi tertîbi's-şerâi'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 475.
- Molla Fenârî. *Vüşûlü'r-revâyi' fi havâşî Fuşûli'l-bedâyi'*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 941.
- Molla Hüsrev. *Gurerü'l-ahkâm*. İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 1032, 3b-152b.
- Molla Hüsrev. *Gurerü'l-ahkâm*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 918.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye ale't-Telvîh*. Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 637.
- Molla Hüsrev. *Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, 187.
- Molla Hüsrev. *Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atf Efendi, 718, 1b-13b.

- Molla Hüsrev. *Mir'âtü'l-uşûl fi şerhi Mirkâti'l-vüşûl*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 527.
- Molla Hüsrev. *Mir'âtü'l-uşûl fi şerhi Mirkâti'l-vüşûl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 480, 1b-148a.
- Molla Hüsrev. *Şerhu Uşûli'l-Pezdevî*. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1141, 191b-208b.
- Nuh b. Mustafa. *Netâ'icü'n-nazar fi havâşî'd-Dürer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 652.
- Özen, Şükrü. "Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler". *İslâmî İlimlerde Metodoloji Usûl Mes'elesi 3 İstihsan – Metin Tenkidi – Tebliğ Metodolojisi*. ed. İsmail Kurt vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 460; 446-470.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullâh b. Mes'ûd. *Şerhu'l-Vikâye*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, 4594.
- Sağîrzâde, Abdullah Efendi. *Şifâü'l-âlâm şerhu Düreri'l-hükkâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1702.
- Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *el-Aşl*. thk. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 1433/2012.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1395/1975.
- Vankulu Mehmed Efendi. *Nağdü'd-Dürer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 003.
- Yayla, Mustafa Altuğ. "Mînhuların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lâmiî Çelebi Evliyâ Tabakâtı Tercümesini Neden 'Dipnot'landırdı?" *Kebikeç* 51 (2021), 77-94.
- Yılmaz, Okan Kadir. *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2020.

**Yazma Eserlerdeki Kuyûdât Işığında Geç Dönem
(9-11. / 15-17.) Hanefî Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh
Eserlerinin Bilgi ve Kaynak Değeri**

Orhan Ençakar

Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Araştırmaları Merkezi
(İSAM)

74orhan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6629-6965>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Yazma Eserlerdeki Kuyûdât Işığında Geç Dönem (9-11. / 15-17.) Hanefî Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Eserlerinin Bilgi ve Kaynak Değeri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazarlara aittir.